

Ricz Péter

A NÉPVÁNDORLÁSKOR PROBLEMATIKÁJA BÁCSKÁBAN

Szekeres Lászlónak köszönettel

A népvándorlás kora

A Duna—Tisza közének déli fele, a mintegy 8000 km²-nyi Bácska rendkívül fontos szerepet játszott a történelemnek abban a szakaszában, amit a nomád népvándorlás korának nevezünk. A népek Keletről Nyugatra történő vándorlását a nyugat-európai történétírók mindössze két évszázadra szorították össze, azonban ezt a csonka, a hunok betörésével (375) kezdődő és a longobárdok itáliai honfoglalásával (568) végződő időszakot ma már nem fogadhatjuk el, hiszen Közép-Európában, elsősorban a Kárpát-medencében csaknem ezer éven keresztül váltogatták egymást a különböző eredetű nomád népek és népcsoportok. Már az első században megindult e folyamat a szarmata törzsek megjelenésével. Őket több évszázad múltán követték a hunok, majd a különböző germán népek, azután pedig az avarok, hunbolgárok, bolgárok, szlávok, míg végül is megjelentek a honfoglaló magyarok, e kor utolsó képviselőjeként.¹

E népek történetéről, társadalmáról sajnos ma még nagyon keveset tudunk. A Barbaricumban lejátszódott eseményekről alig jegyezték fel valamit a római történétírók, és a kevés írásos anyag is csak részben megbízható. Mivel a nomádokról nem maradt fenn írásos emlék, a régészetre hárul a feladat, hogy felkutassa ezeknek a népeknek a történetét. Dolgozatunkban e kihalt népek történetét, illetve régészeti emlékeit szándékozunk ismertetni.

A dunai limes

Mielőtt rátérnénk a népvándorlás ismertetésére, szólnunk kell a dunai limesről, a római birodalom északi határáról. A római hadvezetés figyelembe véve a Duna rendkívüli stratégiai jelentőségét, a folyam jobb partján kiépítette határvédő erődrendszerét, a limest. A római légiók az idő-

számítás kezdetét követő első évtizedekben érték el a Dunát, de nem keltek át rajta, így Bácska sohasem került római fennhatóság alá, nem építették be a római közigazgatási rendszerbe. A légiók erődítményszerű katonai táboraikból (castra) eredményesen védték a határt. A limes évszázadokon keresztül szinte legyőzhetetlen akadályt jelentett a nomád népeknek. Igaz, rablótámadásaikról vannak feljegyzések, de huzamosabb megtelepülésükről csak a nyugati birodalom meggyengülése (IV—V. sz.) után lehetett szó. A limes azonban még így is több évszázadig megtartotta jelentőségét, de csak mint a Száva torkolatától keletre eső határvonal.

A szarmata jazigok betelepülése a Duna—Tisza közére

Őstörténetükről keveset tudunk. Az i. e. IV. sz.-ban több Közép-Ázsiában lakó iráni törzset szarmatáknak neveznek a korabeli krónikások. A század végén a velük szomszédságban élő mongol törzsek nyomására megkezdik nyugatra történő vándorlásukat. A Don és a Dnyeper közötti sztyeppéket telepítik be, egészen a boszporuszi királyságig. Egyik nagy létszámú törzsük, a jazig (Jazyges Sarmatae), tovább tör előre, és időszámításunk kezdetén eléri a Kárpát-medencét, pontosabban a Duna—Tisza közét.²

Máig sem tudni pontosan, hogy mikor került sor betelepülésükre. Az első biztos adatot az i. sz. 50. év eseményeit megörökítő Tacitus közli évkönyvének XII. fejezetében. Eszerint a mai Szlovákiában megtelepedett germán törzsek között politikai harcra került sor, melyben a quadokat (suebek) szarmata lovasság támogatta.³ Egy valamivel későbbi írásos emlékekben Lucanus, Nero uralkodása alatt (54—68) arról tudósít, hogy a szarmaták már mintegy száz éve szomszédságban élnek a Dunántúl kelta őslakosságával, a pannonokkal.⁴ Mégis az a legvalószínűbb és ebben a szakemberek is megegyeznek, hogy a jazigok 18—20 körül érkeztek a két folyam vidékére, hisz ezekben az években kezdték meg a rómaiak az aquincumi katonai tábor megerősítését, és egyben állandó katonai tábort is létesítettek.⁵

Arról, hogy mi idézte elő a jazigok nagy vándorlását, több elmélet is ismeretes. A legrégebb, immár meggyökeresedett szerint a jazigok szűknek találták a délorosz sztyeppéket, és legelőt keresve vetődtek erre a területre. Nem kis számban vannak viszont olyan kutatók, akik a rómaiak furfangos politikájának tulajdonítják mindezt, azzal érvelve, hogy a római politikusok mindenkor arra törekedtek, hogy ügyes diplomáciával zavarják és gyöngítsék ellenfeleiket. Ha jól meggondoljuk, ebben sok igazság lehet, hisz épp az időszámítás kezdetén a mai Románia területén élő dák törzsek igen megerősödtek, és veszélyeztették az északkeleti római tartományokat. Ennek az elméletnek a követői egyik fő érvüknek azt tekintik, hogy 17-ben Tiberius római császár fiát küldte Pannóniába

diplomáciai tárgyalásokra.⁶ Van egy harmadik, egy új elmélet is, miszerint a jazigok betelepülését épp a dákok segítették elő, mégpedig az ázsiai nomádokra jellemző módon, azzal, hogy a fenyegető ellenség és saját maguk közé szövetséges népet telepítettek, mintegy élősövénynek használva őket.⁷

Mindhárom elmélet mellett szólnak érvek, de ellenérvek is, mégis a legelfogadhatóbbnak a harmadik látszik, hisz a dákok már Burebista nevű királyuk idején (i. e. 44—80) szövetségben voltak a szarmatákkal, és épp az ő uralkodása idején indították meg nagy támadásukat a Duna—Tisza közének kelta őslakossága, a bojok ellen. A bojok országának feldúlása után a dákok nem telepedtek meg ezen a területen, hanem maguk helyett szövetségeseiket küldték ide, ugyanis a szarmaták a legcsekélyebb ellenállás nélkül szállták meg ezeket a területeket.⁸ Egy Ptolemaiosztól származó adat pedig arról tanúskodik, hogy a szarmaták betelepülése után még jó ideig a dákok fennhatósága alá tartozott a Duna—Tisza köze.⁹ Ezt az állítást igazolják a régészeti leletek is, mint ahogy azt Bárducz Mihály, a szarmatakutató nagy öregje megállapítja. A betelepülő jazigok tiszteletben tartották a dák településeket és így egy ideig mind dák, mind szarmata települések is voltak az Alföldön. Sőt, később még több esetben látható erős dák hatás a szarmata régészeti anyagban.¹⁰ Az I. sz.-ban nem egy esetben jól összehangolt dák—szarmata támadásokra került sor a római birodalom ellen. A római történelemben *Bellum Suebicum et Sarmaticum* néven följegyeztek egy háborút, amelyben a 86. évi nagy dák támadást megbosszulni akaró Domitianus császár nem érhetett el nagyobb eredményt, mert a szarmata jazigok meg a germán suebek betörték a római tartományokba.¹¹ A háború után Domitianus szigorúan megbüntette a korábbi szövetséget megszegő suebeket, de — ezidáig még megmagyarázatlan okokból — a szarmaták ellen nem vezetett hadjáratot sem ő, sem utódai.

Ez a tény viszont már azt bizonyítja, hogy a rómaiak politikai céljainak nagyon is megfelelt a szarmaták Duna—Tisza közeli jelenléte. Bár-hogy is volt, kétségtelen, hogy a római hadvezérek csak nagyon ritkán vezették légióikat a szarmaták lovassága ellen. Hadjáratok helyett inkább különböző szerződésekkkel (béke, kereskedelmi stb.) igyekeztek távol-tartani a kellemetlen harcmódorú barbárokat. A II. sz. elején Trajanus császár (98—117) két hadjáratában (101—102, 105—107) megsemmisítő csapást mért a dákokra. Államuk helyett megalakult egy új római tartomány, Dácia. Nincs tudomásunk arról, hogy a két nagyszabású hadjárat alkalmával a rómaiak betörték-e a szarmaták országába, pedig meg lehetett volna rá minden okuk, hisz Dácia nagy területen volt határos a szarmata szállásterülettel. Mocsy András szerint a jazigok épp ebben az időben terjeszkednek az Alföldön, amit csak azzal magyarázhatunk, hogy számuk és erejük megnövekedett, elsősorban újabb szarmata csoportok, törzsek betelepülésével. Valószínűleg az Al-Duna északi része, valamint az Olt folyó által bezárt területről érkeztek.¹² A régészeti anyag is ezt

bizonyítja, legalábbis a II. sz.-tól kezdve megjelenő jellegzetes fibulák (ruhakapcsok).¹³

A jazigok megerősödését mi sem bizonyítja jobban, mint hogy nem ijedtek meg a szomszédos dákok vereségének hallatára, hanem elég erősen érezték magukat arra, hogy továbbra is be-betörjenek a határos római tartományokba.¹⁴ Már Trajanus korában megindultak ezek a támadások, tetőpontjukat pedig Hadrianus uralkodása idején érték el. Hadrianus maga is vezetett pár kétes eredményű büntetőhadjáratot a szarmaták ellen, előbb Pannónia helytartójaként, később (117-től) a birodalom császáráként. A sikertelenségből okulva a nagy építő császár, Hadrianus más módszerekkel igyekezett megakadályozni a betöréseket. Parancsára a rómaiak megkezdik a dunai limes pannóniai szakaszának megerősítését, mégpedig úgy, hogy a már meglévő katonai táborok mellé újabb nagyméretű erődítvényeket emelnek, sőt a veszélyeztetett részekben, pl. a gázlóknál kis erődökkel igyekeznek meggátolni a rablóhadjáratra induló szarmaták dunai átkelését.¹⁵ A római hadvezetőség őrtornyok láncolatával biztosította a rendkívül gyors hírközlést. Az egymástól pár kilométerre, de látótávolságon belül felállított őrtornyokból tűzjeleket adtak egymásnak. Így továbbították a hírt, mégpedig olyan hatásosan, hogy pl. egy felső Duna-szakaszon történő germán betörésről még aznap tudomást szerezhettek a Vaskapunál állomásozó légiók.

Még egy ilyen kitűnően megszervezett erődrendszer sem tudta elejét venni a szarmata betöréseknek, melyek eredményeképp a birodalom belsőjeből nagy létszámú egységek érkeztek a határ megvédésére. A II. sz.-tól kezdve elit római csapatok is állomásoznak a dunai limesen, pl. a szíriai és afrikai lovasok, melyek hasonló harcmodorukkal (pl. lóhátról való nyilazásukkal) eredményesen fel tudták venni a harcot a szarmatákkal.¹⁶

Hosszab ideig tartó béke után a filozófus császár, Marcus Aurelius (161—180) uralkodása idején lángoltak fel ismét a harcok. A történelemben a markomann háborúk néven ismeretes nagy barbár támadásban sok történetíró a római birodalom hanyatlásának első biztos jelét látja. A barbár törzsek támadása 170-ben indult meg, szinte az egész dunai határvonalon.¹⁷ A szövetséges markomann, quad, szarmata és trák törzsek közös támadása váratlanul érte a rómaiakat, úgyhogy a háború első éve teljes barbár siker jegyében telt el. Dio Cassius római történetíró örökölte meg a véres háborúkat. Tőle tudjuk, hogy a birodalom a kezdeti sikertelenségek után hamarosan ellentámadásba lendült. Zanticus szarmata király népe 175-ben teljes vereséget szenvedett a Marcus Aurelius vezette római seregtől. A császár ekkor veszi fel a Sarmaticus nevet. A hamarosan megkötött békeszerződés azonban teljesíthetetlen feltételeket követelt a jazigoktól, ezért már a következő évben újra háborúznak. Benne ismét részt vesz a császár és fia Commodus is.¹⁸ Végül is 178—180-ban új békeszerződés születik. Egyik pontja értelmében a rómaiak engedélyezik a szabad forgalmat Dácia provincia területén. Így a jazigok szoros kap-

csolatba kerülnek egyik testvértörzsükkel, az Al-Duna és az Olt folyótól keletre eső területeken nomadizáló roxolánokkal, kikkel már korábban — Dácia megalakulásáig — is tartottak bizonyos kapcsolatokat. A két szarmata törzs közötti jóviszony végül is azt eredményezte, hogy a III. században a roxolánok átköltöztek az Alföldre. Ők az első szarmata csoport, melynek temetkezése halomsíros.¹⁹ A régészeti leletek azonban arról is tanúskodnak, hogy a III. sz. közepe táján további szarmata törzsek települtek az Alföldre. Nevük nem teljesen tisztázott. Lehettek ők az ún. királyi szarmaták vagy egy másik törzsük, az ugrük, de bizonyosat egyikről sem állíthatunk.²⁰ A III. sz. közepétől tehát csak szarmatákról beszélhetünk mivel a jazigok asszimilálódtak.

A rómaiak 271-ben kiűrtették Dácia provinciát. Ekkor újabb keleti szarmata csoport érkezett vidékünkre, amelynek nyomait ugyancsak halomsíros temetkezések őrzik. Az ezt követő időben újból föllángolnak a harcok a limes mentén. Az egyik legnagyobb szarmata támadás Diocletianus császár uralkodása alatt éri a birodalmat (289—290). A helyzet komolyságát mi sem bizonyította jobban, minthogy magának a császárnak kellett beavatkoznia. 293—294-ben Diocletianus Sirmiumból irányította a hadműveleteket, ugyanakkor parancsot adott a dunai limes felújítására is. A megkezdett munkát Nagy Constantinus császár folytatta 322-ben, amikor újabb szarmata betörést kellett visszaverni.²¹

Nem sokkal ezután véres belháborúra került sor a szarmaták országában. A római források szerint a szolga szarmaták fellázadnak uraik, a szabad szarmaták ellen. Ebben közrejátszott valószínűleg az is, hogy a szarmata szállásterület északkeleti peremén felsorakozott gótok óriási veszedelmet jelentettek a szarmaták országára. A belháború eredményeképpen mintegy 300 000 vesztes szarmata hagyta el az országot, és költözött zömében római területre.²² A nyugatrómai kútfők utójára II. Constantinus császár idején foglalkoztak alaposabban a szarmatákkal. Ammianus Marcellius, a császár történetírója tudósít a Duna—Tisza déli vidékén lejátszódott eseményekről. Egy szarmata betörés után, 358-ban a rómaiak előbb az ún. szabad szarmatákkal (Sarmatae Argaragantes) számoltak le, majd amikor Zizias nevű fejedelmük, későbbi királyuk vezetésével római szövetségesekké váltak, immár közösen az ún. „Sarmatae Limigantes” szarmaták ellen vonultak. Miután „ez utóbbiak igen harciasak és alattomosak voltak”, a harcok elhúzódtak 359-ig amikor is II. Constantinus végső győzelmet ünnepelhetett felettük.²³ Érdeemes egy pillanatra elidőznünk Ammianus Marcellius egyik megjegyzésénél, miszerint a császár 359-ben egy alkalommal az agger celsusról (magas töltés, földhányás) tartott beszédet csapatainak.²⁴ Miután ez idő tájt a rómaiak a Duna—Tisza közének déli részén tisztogattak, joggal feltételezhetjük, hogy az agger celsus a Dél-Bácskában található két ún. római sánc egyike lehetett. A sáncokról egyébként eddig annyit sikerült megtudnunk, hogy az egyik, mely Újvidéktől húzódik Bácsföldvárig, valóban római épít-

mény, és eredetileg a Tisza torkolatvidékét védte. A második sánc viszont, mely Apatintól kiindulva félkör alakban végighúzódik Bácskában egész Péterrévig, barbár nép építménye, de erre majd a továbbiakban még visszatérünk.

II.

A Constantinus-féle hadjárat után a Zizias vezette szarmaták továbbra is szövetségben maradtak a rómaiakkal, de a belharcokban felmorzsolódva nem játszottak többé jelentős szerepet a történelemben, hisz új, nagy népek jelennek meg, a germánok és a hunok. Mielőtt azonban rátérnénk e népek történetének ismertetésére, szólnunk kell egypár szót a szarmata történelem utolsó szakaszáról is.

Azt tudjuk, hogy a szarmaták utolsó csoportja a hun betörés idején érkezik meg. Az alánoknak nevezett nép a hunok előcsapataként tör be az Alföldre, de rövid idő múlva el is hagyja, ezért ittlétüket régészeti anyaggal egyáltalán nem lehet igazolni.²⁵

A hunok 30—40 évi Kárpát-medencei jelenléte miatt a szarmaták önállósága ugyan megszűnt, de népcsoportként túléltek hun uraikat. A viszonylag kisszámú hun valamint csatlósai a különböző germán törzsek mellett a szarmaták megmaradtak őslakónak (legalábbis az Alföldön). Attila halála után üt a szabadulás órája. A szarmaták nagyobb része az Ardarich gepida király vezette „népek szövetsége” tagjaként győzdelemeskedik a hunok felett. Ekkor újból felcsillan a szabadság reménye.²⁶ Valószínűnek látszik, hogy a győzelem után Ardarich szabad kezet adott a szövetséges szarmatáknak, mert mi másként magyarázhatnánk azt a tényt, hogy a 460-as években Babai nevű királyuk vezetésével elfoglalják Singidunumot a mai Belgrádot. Babai király uralkodótársával, Beucával egyetemben a germán szkirek (sueve) szövetségeseként 469-ben részt vesz a keleti gótok ellen vívott Bolia menti csatában.²⁷ E csata kimenetele végzetessé válik a szövetségeseknek. A győztes gótok előbb a szkireket, majd 471 és 472 telén a Bizánctól hazatérő Theodorich herceg (a későbbi Nagy Theodorich) vezetésével a szarmatákat is leigázták. Theodorich 6000 válogatott góttal végigdúlta a szarmaták országát, elfoglalta Singidunumot, megölte Babait meg Beucát, és a szarmatákat gót alattvalóvá süllyesztette.²⁸ Azonban a keleti gótok, már 473-ban elhagyva a feldúlt Pannóniát, áttelepültek a Balkánra. Ez azonban nem jelentett szabadulást a szarmatáknak, mert a gótok helyébe újabb germán nép, a gepidák kerültek. 488-ban a szarmaták már gepida alattvalóként hadakoztak valamikori uraik, a gótok ellen a Sirmium környéki utakon. A gótok ekkor 15 évi balkáni kalandozás után Itália, azaz Odoaker ellen vonultak.

Ezek után mintegy 80 évig nem hallani a szarmatákról. Legutoljára Paulus Diaconus longobárd történetíró említette őket a Pannóniát elhagyó longobárdok egyik szövetségeseként. Ugyanis 568 tavaszán Alboin,

a longobárdok kitűnő királya joggal érezte, hogy a gepidák ellen szövetségeseül választott avarok őt magát is veszélyeztetik, és így jobbnak látta új hazát keresni. Felszólította testvértörzseit a nagy vándorlásra, és miután elfogadták felhívását, 568 húsvétját követő napokban 20 000 szakszon szövetségessel, valamint a gepidák, türingiaiak, suebek, szarmaták és a pannonok egy részével a longobárdok megkezdik itáliai honfoglalásukat.²⁹

A szarmaták tárgyi emlékei

A szarmatakutatásban sok a megoldatlan kérdés. Hiába élt és uralkodott e nép és a hozzá tartozó néptörzsek majd egy fél évezreden keresztül e területeken, olyan kibogozhatatlan a története, hogy szinte páratlan a régészetben. Az ellentmondások egész sorát kell megoldani a történészeknek, amikor a szarmaták bonyolult társadalmát kutatja. Tisztázatlan pl., hogy miként vetődtek erre a vidékre (habár erről a fentiekben már hallottunk néhány véleményt), miért hiányoznak a szarmaták temetkezéséből a lovak, amikor a rómaiak úgy írják le őket, mint a legnomádabb nomádokat, akik a lovaikhoz nőttek, vagy hogy miért nincs fegyver a szarmaták sírjában, mikor sokáig a római birodalom egyik legfélelmetesebb szomszédai voltak? (A fegyveres temetkezés csak az ún. kései szarmata korban jellemző). Nem különben tisztázatlan az is, hogy hol vannak az előkelő szarmaták sírjai? Királyaikról a rómaiak nemegyszer tesznek említést, mégsem tudtak a régészek egyetlenegy valamire való „vezérsírt” feltárni. Megmagyarázhatatlan az is, hogy mi történhetett a szarmaták településeivel, melyeknek csak felszíni nyomait találni cserepek formájában, de oly tömegben, hogy az ember fejében megfordul az a gondolat, hogy a szarmaták a jövő régészeinek bosszantására szinte szándékosan „bevetették” földjüket cseréptörzsekkel. Ezek és még számtalan probléma mint megannyi kérdőjel lebeg a szarmatakutatók előtt és valószínűleg egyhamar nem is lesz lehetséges feleletet adni rájuk. Arra azonban igen, hogy mi gátolja a régészt az eredményesebb munkában. A szarmatáknál dívó sírrablás szokása, amit nevezhetünk akár divatnak, sőt szükségletnek is. A szarmata sírok több mint 90% ki van fosztva. Az a kevés, ami érintetlenül fennmaradt, csak a szarmata társadalom legalsóbb rétegeinek jelentéktelen, azaz leletekben szegény sírjait alkotják. A sírok átlagmélysége 2—3 méter körüli, talán azért, mert ők maguk is tisztában voltak „csúf” szokásukkal. Óriási munka egy-egy sír kibontása, és az ásás eredménye legtöbbször elenyésző.

Mégis sikerült bizonyos szabályokat, sőt külön csoportokat is megfigyelni a szarmata régészeti anyagban.

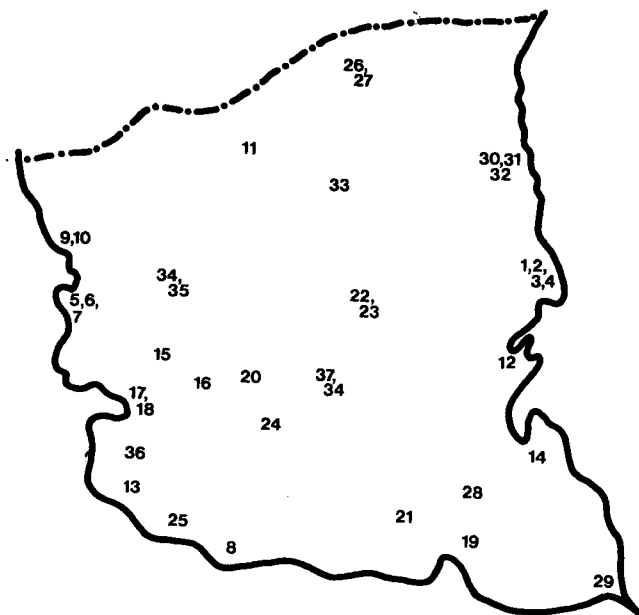
Társadalmukról és kultúrájukról nagy általánosságban elmondhatjuk, hogy igen hasonló volt a többi sztyeppe nomádéhoz. Törzsszövetségben éltek és állandóan vándoroltak, aminek következtében életük nagy részét

lőháton, illetve fedett kocsiában töltötték. A primitív életkörülmények és a rossz táplálkozás csak súlyosbították megélhetésüket.³⁰ Temetőik nagy kiterjedésűek, de a sírok száma alapján csak a közepes nagyságúak közé tartoznak. Halottaikat főleg É—D irányú (ettől azonban vannak eltérések NY—K irányban) túlnyomórészt természetes fekvő helyzetben, de előfordulnak (különösen az első periódusban) aknasíros ülő, illetve zsugorított temetkezések is.³¹

Anyagi kultúrájuk a sírokban fellelhető ruhadíszekből, ékszerekből, csekély számú fegyverből és használati tárgyából, valamint fazekasiparuk hagyatékából áll. A legjellegzetesebb sírmellékletek a különböző paszta és üveggyöngyök, gyöngyfűzések, melyek szinte minden sírban megtalálhatók. A sokféle színű és különböző formájú gyöngyök nemcsak önálló ékszerek (nyakba és karra való gyöngyfűzések), hanem a ruha elmaradhatatlan díszítő kellékei is. Szép számban található ezüst vagy bronz nyakdíszek, ruhakapcsok, karpercek, díszes kapcsok és szíjakat ékesítő veretek. Ezeken az ékszereknek számító tárgyakon egyrészt a délorszagi puszták „őseinek” is mondható hatása, másrészt a szomszédos római, illetve germán stíluselemek is megfigyelhetők. Mindennapi használati tárgyaik közül a bronztükrök, kések, tűzcsiholó szerszámok a leggyakoribbak. Sok esetben római pénzdarabok segítik elő a sírok pontosabb időrendi meghatározását.³² Kétféle fazekas árut készítettek. Közülük az egyik csoportba a meglehetősen durva kidolgozású, rosszul égetett edények, a másikba pedig a finoman iszapolt szürke agyagból készült edények tartoznak. Ugyanakkor a szomszéd római provinciák fazekasműhelyei is szállították a szarmata ízlésnek megfelelő edényeket, melyek égetési technikájuk, formájuk és díszítésük tekintetében a legjobbak közé tartoztak. Ugyanígy műhelyekből más tárgyak is eljutottak a szarmaták közé, elsősorban is ékszerek, de közülük is főleg fibulák, melyek igen fontos szerepet játszanak egy-egy szarmata periódus meghatározásában.

A tudomány ezidáig három nagyobb szakaszt tud elkülöníteni. Az elsőbe a jazigok betelepülése, megerősödése és mintegy két évszázados Duna—Tisza közti uralma tartozik. A második csoport a II. sz. végén és a III. sz. legelején jelentkezik jellegzetes koporsós sírjaival. A harmadik csoport beköltözését a szarmata roxolánok nevéhez fűzik. A III. sz. végén jutnak el ezekre a területekre, és a halmok alá való temetkezést is meghonosítják a szarmaták között. Ez utóbbi két csoport férfisírjaiban ritkán ugyan, de vannak fegyverek is, elsősorban kardok, melyek közül a második csoportnál ún. markolatgyűrűs kétélű karddal találkozunk. A roxolánok fegyvere a hosszú, egyélű kard.³³

A szakirodalomban ismertetett bácskai szarmatakorai lelőhelyek.

1. Ada, Komlós-féle téglagyár	20. Keresztur (Bački Krstur), ism. lelőhely
2. Ada, Merzics-féle téglagyár	21. Kiszács, A falu É. részén
3. Ada, Meller-féle téglagyár	22. Kishegyes (Mali Idjoš), Fodor M. földje
4. Ada, ismeretlen lelőhely	23. Kishegyes, ism. lelőhely
5. Apatin, ismeretlen lelőhely	24. Pivnice, több ism. lelőhely
6. Apatin, Téglagyár	25. Plavna, több ism. lelőhely
7. Apatin, „Kis Római Sánc”	26. Szabadka (Sub.) Szent György templom
8. Bácspalánka, ism. lelőhely	27. Szabadka, Macskovics f. téglagyár
9. Bácsmonostor (Bački Monoštor), Szurdok	28. Temerin, ism. lelőhely
10. Bácsmonostor, ism. lelőhely	29. Titel, az állomás körül
11. Bajmok, Kálvária	30. Zenta (Senta), Csésztó
12. Becse, ism. lelőhely	31. Zenta, Híressor
13. Bogyan (Bodjani), ism. lelőhely	32. Zenta, Mákos
14. Csúrog (Čurug), ism. lelőhely	33. Zobnatica, Kiss-szállás
15. Doroszló (Doroslovo), ismeretlen lelőhely	34. Zombor (Sombor), Thim f. téglagyár
16. Fipilovo, ism. lelőhely	35. Zombor, a Szenzen parknál
17. Gombos (Bogojevo), ism. lelőhely	36. Vajszka, ism. lelőhely
18. Gombos, Egykor Veindl M. földje	37. Verbász, ism. lelőhely
19. Káty, „Bácskai Sáncok”	38. Verbász, Kendergyár

A hunok fénykora és bukása

A 370-es évek közepe táján egy Európában addig még ismeretlen nép jelent meg, és a történelemben páratlan népmozgás megindítója lett.

A magukat hunoknak nevező ázsiai lovasok eredetéről több elmélet is ismeretes. Közülük a belső- és közép-ázsiai származást hirdető a legelfogadhatóbb. E szerint az „európai hunokat” a kínai és szogd forrásokban szereplő hiung-nu (hjon) törzsekből származtathatjuk. Évszázadokon keresztül (főleg az i. e. III—II. sz.-ban) ádáz harcot vívtak a kínai dinasztiákkal.³⁴ Végül is a kínaiak győztek, szétverték a hiung-nuk birodalmát, és az egykori félelmetes ellenség maradványát Közép-Ázsia felé űzték. Ez az esemény még valamikor az időszámítás kezdete táján történt. Négy évszázadnak kellett eltelnie, hogy a hiung-nuk vagy a hozzájuk közel élt törzsek leszármazottai ismét a történelem színpadára lépjenek.

A Volgán átkelve legelőször a Volga, a Don és a Kaukázus környékén állomásozó szarmata alánokat rohanták le. Az alánok egy része Nyugat felé menekült, másik, nagyobb része hun alattvaló lett. Nem sokkal azután megalakul a több népet tömörítő keleti gót állam is, amely abban az időben a Kárpátoktól keletre a Dnyesztortól a Donig terjedt. A „puszták lakói” — GRUNTUNGI AUSTROGOTI — Ermanarich nevű királyuk vezetésével súlyos vereséget szenvedtek a hunoktól. A főleg gyalog harcos germánokat teljesen felkészületlenül érte a hunok lovas nomád harcmodora. A kortársak a hunokat hegyóriásról legördülő szélvészhez hasonlították, szélvészhez, mely hirtelen jön, és útjában mindent letarol. Valójában ez a kép hamis, mert a hun, mint minden más nomád nép, óvatosan, nagy körültekintéssel készült fel az összecsapásra. Támadásaikat kisebb portyázó rajtaütésekkel kezdték, és igyekeztek felláztatni mindazokat a népeket, melyek csak kelleetlenül hódoltak kiszemelt ellenfelüknek, sőt mai értelemben vett lélektani háborút is folytattak azzal, hogy a legszörnyűbb híreket terjesztették magukról.³⁵

Mindenesetre a hatalma teljében levő gót állam összeomlásának híre futótűzként terjedt, és pánikba ejtette a különböző germán népeket. A keleti gótokon kívül a herulok, szkirek, rugiak, valamint egész sor kisebb törzs is hun fennhatóság alá került. A mai Románia területén élő nyugati gótok, az „erdőlakók” — TERVINGI VISIGOTI — sem kerültek el sorsukat. A nyugati gótok 376-ban elszenvedett vereség után szétszóródtak a hegyek között, egy nagyobb csoportjuk pedig menedéket kért a keletrómai birodalomtól.³⁶ A nyugatrómai birodalomban ekkor még nem is sejtették, hogy micsoda beláthatatlan következménnyel fog járni a germán népek fejvesztett menekülése, valamint azt sem, hogy alig egy emberöltő alatt porba vész mindaz, amit ezer évig apránként felépítettek.

A hunok államalakítási törekvéseik miatt nem törtek tovább Nyugatra. Csak mintegy húsz év múlva, a 390-es évek közepe táján jelent meg az Al-Dunánál a hunok nyugati szárnya Uldin (Uldis) „regulus” vezetésével.³⁷ A keletrómai kormányzat váratlan barátira és szövetségesre

talált a hun nagyvezérben és harcosaiban. A szövetség első lépéseként Uldin a Konstantinápoly környékét fosztogató lázadó gót zsoldosvezér Gainas seregét tönkre veri, és ezzel újabb, váratlan eseménysorozat megindítójává válik. A hunok győzelmének hírére ismét pánik tör ki a germán törzsek között. Ez alkalommal már nagy árat kell fizetnie a római birodalomnak. Nyugati részét szinte elárasztják a különböző germán törzsek, sőt a birodalom területén megalakulnak az első barbár államok is.³⁸ Időközben nézeteltérésre kerül sor Uldin és a konstantinápolyi kormányzat között. A valamikori szövetségesek háborúba keverednek egymással. Uldin húzza a rövidebbet. Vereséget szenved a döntő csatában, sőt egész seregét is elveszti. (409)³⁹

Ez idő tájt a hun főerők valahol a Volga és a Don között élték nomád életmódjukat. A keleti gótokat küldték a Kárpát-medence meghódítására. A keleti gótok 410—418 között legyőzik a kvádok megmaradt erőit, majd a gepidákat és más germán népeket tettek hun alattvalóvá.

Végül is 422-ben Rua (Rugila, Ruga) nagyfejedelemmel az élen megindult a hun főerő Nyugat felé. Az Aldunán megjelenő hunok első vállalkozása egy tráciai betörés volt, majd ezt követte a Kárpát-medence-i honfoglalásuk. Közben fordulat állt be a hun politikában is. A felbontott keletrómai szövetség helyett mind meghittebb viszony alakul ki a nyugatrómai császári udvarral. Ez egyben azt is jelenti, hogy még Konstantinápoly az elkövetkező években állandó célpontja lesz a hun támadásnak és zsarolásnak, addig a ravennai kormányzattal egyre szorosabb szövetségre lépnek. A nyugatrómai—hun barátság lelke és biztatója egy tehetséges katona és egyben politikus, Flavius Aetius, aki a császári udvar neveltjeként ifjúkorában egy alkalommal túszként a hunokhoz került, és ott sok barátot szerzett magának.⁴⁰ A későbbiekben még sokat hallunk róla, most azonban beszéljünk inkább a hunok „csendes” terjeszkedéséről, mely egészen 434-ig, azaz Rua haláláig nem kíván nagyobb véráldozatot.

A keletrómai császári udvar évente „pénzadományokkal” váltja meg a békét, igaz, a hunok egyelőre amúgy is Nyugattal vannak elfoglalva. Többször is beavatkoznak a nyugatrómai birodalom belügyeibe, természetesen minden alkalommal barátjuk, Aetius pártján, aki politikai kulcsfigurává válik. 430 körül Rua uralkodótársa, Uptár (Oktár) már a Rajna jobb partján élő burgundokkal csatázik. 433-ban az időközben egyeduralkodóvá vált Rua segítségével Aetiust kinevezik a nyugatrómai birodalom katonai főparancsnokává. Valószínűnek látszik, hogy ekkor Aetius hálából átengedi a hunoknak a mai Dunántúlt, azaz az akkori Valeriát és Pannónia Primát.⁴¹

434-ben meghal Rua király. Utóda unokatestvére, Bleda lesz, aki maga mellé veszi társuralkodónak öccsét, Attilát. Első lépésként követelésekkel állnak elő a keletrómai birodalommal szemben, mely kénytelen elfogadni a megalázó feltételeket, és megduplázni az évi adót. Ez az ún. margusi béke egyébként vérig sértette a bizánci udvart, de mit tehetett mást, fizetett. Még ugyanebben az évben a hunok Scythia, azaz Kelet-Európa népei

ellen vonultak, ami azt bizonyítja, hogy államalapításuk még mindig tart. Ekkor alapján megváltozik a hunok támadó politikája. A békés területfoglalás elve már a múlté, Bleda, de főleg Attila személyében könyörületet nem ismerő, véreskezű vezér áll a hódító csapatok élén.

Mintegy előjelként az elkövetkező évtizedek borzalmaira, 436-ban a hunok Aetius szövetségeseként átkelnek a Rajnán, és szörnyű pusztítást visznek végbe a római területen tanyázó burgundok között. Ez volt a legszörnyűbb csapás, amit a római—hun szövetség mért a germánokra, hisz a döntő csatában elesett a burgundok királya, Gandahar egész nemzetségével együtt (437). E gyászos csata kitörölhetetlen nyomot hagyott a germánságban. Csakhamar mondák szövődtek köré, melyekből megszületett a Nibelung-ének.⁴²

A ravennai kormányzat viszonzásképpen római katonai főparancsnoki címmel (magister militum) tünteti ki Attilát és egyúttal a már korábban megkapott Dunántúl mellé Szlavóniát (Savia) is hun területté nyilvánítja. Habár e benépesített római tartományok névleg hun fennhatóság alá kerültek, állandó hun katonai megszállásra, illetve megtelepülésre sosem került sor.⁴³

Ezután a hunok teljes erővel a római birodalom keleti fele ellen fordultak. 433 őszén, kihasználva a kedvező lehetőséget, hogy az egyesült kelet- és nyugatrómai hadsereg az Észak-Afrikát azaz Karthágót elfoglaló vandálok ellen vonult, elszenvedett sérelmeikre hivatkozva a hunok Margus város püspökének kiadását kérik. Kérésüket azonban a császár, II. Theodosius kereken megtagadja, s ezzel ürügyet ad a hunoknak a betörésre. A hun seregek átkelnek a Dunán, és romba döntik Viminaciomot (Kostolac), az útjukba eső első várost. Miután a keletrómai birodalom hadseregének zöme Karthágóban a vandálok, Armendiában pedig a perzsák ellen harcol, a hunok nem ütköznek nagyobb ellenállásba. A városok és környékükről verbuvált népi alakulatok nem tudják eredményesen felvenni a harcot a támadókkal, így 440-ben elesik a határmenti Margum és Singidunum (Belgrád). A következő évben további pannóniai és moesiai városok kerülnek sorra, pl. Sirmium (Sremska Mitrovica), majd a délebbre, azaz az ország belsejében fekvő (Naissus (Niš), Serdica (Sofija), Philippopolis (Plovdiv), Arcodianopolis, Constanca és sok más virágzó hely. Természetesen ezt már Bizáncban sem nézik tétlenül. Sürgősen csapatokat vezényelnek át az afrikai harcterről, de a hunok ellen felvonuló keletrómai sereg súlyos vereséget szenved a trák Chersonesosnál (Gallipoli-félsziget), mire a bizánci kormányzat kénytelen békét kérni.⁴⁴ A feltételeket természetesen Bleda és Attila szabja, amit elsősorban is a császári kincstár bán meg. A második marguszi béke, vagy másképpen a római küldöttség vezetőjéről elnevezett anatóliusi béke óriási pénzdó kifizetésére kötelezte a keletrómai birodalmat, nem beszélve a romokban heverő városokról, melyek egy részét majd csak száz év múlva, Justinianus császár uralkodása idején sikerül újjáépíteni.⁴⁵

A 445-ös év újabb fordulat a hun történelemben. Attila megöli test-

véret és uralkodótársát Bledát, és egyeduralkodóként ismét leszámolásra készül a keletrómai császársággal. Épp úgy, mint a 440-es nagy támadáskor, most is csak a kedvező alkalomra vár, ami el is jön alig két év múlva, amikor borzalmas földrengés dönti romba a keletrómai fővárost és környékét. A 447-es katasztrófa után Attila minden szövetségeseivel a birodalomra tör. Az ellene küldött római sereg ismét vereséget szenved, és így megnyílik az út egész a Thermopylei-szorosig. A hunok végigpusztítják a földrengés sújtotta vidékeket, és mintegy 70 várost kifosztanak (legalábbis ennyit emlegetnek a források). A következő évben, 448-ban Attila már a Dunától egész Naissusig (Nišig) terjedő (gyepűt) követel. A császári udvar a tönk szélére jutott. Mivel a kincstár teljesen kiürült, tehetetlenül ki volt szolgáltatva a nagy király kényének-kedvének. A béketárgyalások a sok lehetetlen és teljesíthetetlen kívánság miatt sokáig elhúzódnak. 450-ben azonban egészen váratlan dolog történik. A már említett Anatolius és szenátortársa, Nomus vezette küldöttség olyan békét köt a hunokkal, amelyben Attila lemond minden eddigi területi igényéről, nem emeli az évi adót, sőt még a hadifoglyokat is szabadon bocsátja. Ezt a nagy engedékenységet csak egy dologgal lehet megmagyarázni. Többé nem volt érdekes számára a keletrómai birodalom, inkább a „baráti” Nyugat ellen fordult.⁴⁶

Arra számítva, hogy a nyugatrómai birodalom északi határát, valamint a Gallia provinciát benépesítő germán törzsek átállnak a hunok oldalára, Attila előbb kerülőúton igyekezett a birodalom szívéhez közelebb jutni. Ám a szövetségre invitáló tárgyalások nem jártak eredménnyel. A germánok hűek maradtak a nyugatrómai birodalomhoz, elsősorban azért, mert a hunok neve ekkortájt már több volt mint félelmetes. A diplomáciai előkészítés után 451 tavaszán Attila megindul a „népek tengerével”, hogy szolgasorba juttassa az ezeréves birodalmat. Valamikor barátját, Aetiust teljesen felkészületlenül éri a támadás, és mire nagynehezen összetoborozza seregét, Attila feldúlja az északi határ mentét, sőt mélyen behatolva Galliába már Aurelianát (Orlean) ostromolja. Az ellenfél közeledtének hírére Attila visszavonul a Champagne síkságra. A Troyes közelében fekvő Mauriacum, vagy ahogy a köztudatban elterjedt, Catalaunum mellett találkozott a két sereg. Minden bizonnyal az ókor legnagyobb ütközete zajlott le ezen a helyen, melyben Attila oldalán részt vettek a hunok mellett az Ardarich vezette gepidák, a keleti gótok, rugiak, szkirek, svebek, herulok, thüringiaiak stb., Aetius oldalán a „nyugati világ” barbár népei: a vízigótok I. Theodorich királlyal az élen, azután az alánok, burgundok, frankok, alemannok és persze maguk a rómaiak, illetve a már elrómaiásodott barbár katonai telepések.⁴⁷

A csatát nagy aggodalommal a nap kilencedik órájában, azaz kora délután kezdték meg. Magáról a csatáról és eredményéről most aligha tudnánk helyes képet festeni. Tény azonban, hogy a későn megkezdett ütközetnek napnyugtáig nem lehetett győztese. Legvalószínűbb, hogy az óriási csatamezőn a vezérek nem látták tisztán a csata folyását, nem tud-

ták megítélni kellőképpen az előnyös helyzetet, és még az sincs kizárva, hogy tulajdonképpen a főseregek, azaz Attila hunjai, illetve Aetius légiói egyáltalán nem is bocsájtkoztak küzdelembe. Ők ketten túl jól ismerték egymást, bizonyára mindketten cseltől tartottak. Így hát a csatában elsősorban a germánok irtották egymást.⁴⁸ A szakemberek egy része Attilát tartja vesztesnek, ugyanis a források arról beszélnek, hogy az est beálltával a hunok visszahúzódtak székértáborukba, és csak sűrű nyílzáporral tudták távoltartani ellenfelüket. Attila készült a halálra, hisz nyergéből óriási máglyát hordatott össze. Bizonyára elevenen elégette volna magát, ha az ellenfél benyomul a táborba. Erre azonban nem került sor. A halotti máglyát bizonyára nem Attilának gyújtották meg, hanem a csatában elesett főuraknak. Bárhogy is volt, a seregek gyorsan szétváltak. A vízigótok már másnap reggel elvonulnak magukkal véve csatában elesett királyukat. Aetius legnagyobb szövetségesei nélkül már nem mert csatába szállni, vagy inkább szándékosan futni hagyta Attilát. Mi másért ereszette volna szét germán szövetségeseit. A hunok minden bántódás nélkül visszatértek a Kárpát-medencébe, és egy év múlva újabb nagyszabású hadjáratot indítottak a nyugatrómai birodalom ellen. A cél ez alkalommal már az örök város, Róma. 452 első felében sorra elesnek az észak-itáliai városok, kezdve az eddig bevehetetlen Aquileiától egészen Milánóig. Aetius nem képes valamirevaló sereget összetaborozni, amivel megvédhetné a kiszolgáltatott városokat. Róma mégis megmenekül. A legenda békekötés után, melyet a Po és a Mincio összefolyásánál köt meg a pápa, azaz Róma püspöke és Attila, a hunok visszavonulnak.⁴⁹ Itália váratlan elhagyását két dologgal magyarázhatjuk. Az egyik, és ezt a források is kiemelik, hogy a pusztítás után a nagy melegben járvány ütött ki, és megtizedelte a hun sereget, a másik, hogy az új keletrómai császár, Martianus semmibe véve az eddigi hun szerződéseket, nemhogy megtagadja az adófizetést, de átkelve a Dunán még hátba is támadja az otthon maradottakat. Attila bosszúra vágyva siet haza, és készül a *Marcianus* elleni végső leszámolásra, amikor 453 tavaszán teljesen váratlanul agyvérzés következtében meghal.⁵⁰

Fiai megpróbálják átvenni a hatalmat, de az ingatag nomád birodalomban szembe kerülnek a nagy király vazallusaival, a germán fejedelmekkel. Egy végső összecsapásban az ismeretlen Nedao folyó mentén (valahol az Alföld déli részén) a hunok és megfogyatkozott szövetségeseik döntő vereséget szenvednek a gepida király, Ardarich vezette germán-szarmata szövetségtől. Ezzel a vereséggel a hunok kiszorulnak a Kárpát-medencéből, és visszatérnek a délorosz pusztákra, ahonnan elűzik a keleti gótokat, akik Pannónia felé veszik útjukat.⁵¹

Egy olyan hatalmas állam, mint amilyen Attilaé volt, hogy szűnhet meg egyik napról a másikra, anélkül, hogy külső ellenség tiporná le? Tudnunk kell, hogy általában a nomád birodalmak rendkívül gyorsan jönnek létre, de épp ezért a bennük levő törzsek, törzsszövetségek csak lazán kapcsolódnak egymáshoz. A birodalom tulajdonképpen sok-sok

apró államból áll. Benne az uralkodó törzs csak uralmát biztosítja a népek felett, ami lehetővé teszi, hogy hallatlan gyorsasággal mind több népet vonjon vezérlete alá, és mind kevesebb tudjon ellenállni neki. Az uralkodó törzs végül már csak vékony réteg marad. Ameddig meg tudja tartani hatalmát, addig nincs baj. De amint tekintélyén csorba esik, trónviszály tör ki, vagy csatában alul marad, hatalma könnyen meggyöngül. A leigázott népek fellázadnak, a népek, törzsek szétválnak egymástól és a birodalom ugyanolyan hirtelen széthullik, mint ahogy létrejött. Tulajdonképpen csak kivételes képességű fejedelmek, uralkodók tudják összetartani ezeket a népcsoportokat. A legtöbb esetben a törzsszövetség fejedelme saját kénye-kedve szerint portyázik, zsoldosnak szegődik, mintha nem is volna ugyanannak a politikai tömörülésnek tagja. Ez jellemző a hunokra is, amikor nem egy esetben a római zsoldban levő hun segédc csapatok a szövetséges alánokkal, vagy éppenséggel egy másik hun csapattal csatáztak.⁵² Természetesen csak Attila vezérségéig. Az ő hatalomra jutásával soha nem látott egységbe tömörül a barbár tömeg. Ennek az egységnek azonban egyedüli összetartója az istenként tisztelt nagy király volt. Ezek után már nem csodálkozhatunk, hogy váratlan halála egyben a Hun Birodalom pusztulását is jelentette.

Mint láttuk, a hunok Kárpát-medencei honfoglalása 420 körül kezdődött. A hun főerő az ezt követő években bizonyára teljes egészében áttelepült e területre. Első Kárpát-medencei központjuk valahol Dél-Bánátságban, a Morava torkolatvidékével szembeeső területen lehetett. Valamivel később Attila fogja a hun birodalom „fővárosát”, azaz a vezéri szállásterületet átteni a Tisza vidékére, pontosabban a Tisza folyásának középső és alsó szakaszára.⁵³ Hogy pontosan hol is volt ez a központ, azt már évszázadok óta kutatják a tudósok. A priskosi és más római küldöttségek leírásából arra lehet következtetni, hogy ezt a helyet valahol Szeged környékén, illetve az átellenes oldalon, a Duna—Tisza közén, tehát éppenséggel Észak-Bácskában kell keresnünk.⁵⁴ Ezt látszik bizonyítani az a hallatlanul értékes kincslelet is, melyet a magyar—jugoszláv határ közelében, Nagyszéksósón találtak 1926-ban. A homokból előkerült tárgyak egy hun előkelőség halotti máglyájának tartozékai, melyekből a szegedi múzeum szakembereinek a mintegy 50 év alatt eddig 166 darabot sikerült összegyűjteniük. Az első aranytárgyak csak több évvel megtalálásuk után kerültek a múzeumba). Sajnos, a nagyszéksósi leleten kívül más, kizárólag hunnak nevezhető leletünk ezidáig Bácskában nincs. Két oka van. Az egyik a kutatás hiányossága, a másik, hogy a hunok igen rövid Duna—Tisza közí jelenléte nem volt elég ahhoz, hogy sajátos hun kultúra jöjjön létre. A hunok saját államukban, illetve nagyon is összetett társadalmukban csak vékony vezető réteget alkottak, és ennek következtében anyagi kultúrájuk nem különíthető el kellőképpen a kortárs szarmata, illetve germán népek anyagi kultúrájától.⁵⁵ Éppen ezért a régészet a IV. és V. sz. anyagát, népre való tekintet nélkül, „hunkorinak” nevezi, épp a fentiekben említettek miatt. Igaz, vannak szakemberek, akik a hun régészeti

anyagot a germán keleti gót, illetve gepida leletekben látják, nézetüket azonban bizonyos benntartással kell fogadnunk, habár az ezekre a népekre jellemző úgynevezett Fekete-tengeri (Pontusi) divat feltehetőleg nem volt ismeretlen és idegen a hunoknak sem.⁵⁶

Germánok a Duna—Tisza között

A Nedao menti csata, a hunok kivonulása után egy időre fellélegezhettek a Kárpát-medence lakói. Nézzük, kik is ők. A Duna—Tisza között őslakóként megmaradtak a szarmaták. Történelmüket már ismerjük. Tőlük keletre a gepidák népesítették be az Alföldet. A Dunántúl a romanizált őslakosságon kívül az újonnan érkezett keleti gótok lakhelyévé vált. A Duna balpartján az Újvidéktől Dunapatajig húzódó szakaszt pedig a germán szkirek lakták.⁵⁷ Mindegyikük egykor hun alattvaló volt, vezérek, királyaik kivétel nélkül Attilát szolgálták, és nem egy közülük tehetséges politikusnak bizonyult. Menjünk azonban sorjában, és ismerkedjünk meg e népek rövid történelmével.

A SZKIREK éppúgy, mint a gótok, gepidák, herulok és vandálok a germánok keleti ágához tartozó nép. Jóval az időszámítás kezdete előtt, Skandináviából ereszkedtek le a Fekete-tenger partjára.⁵⁸ Itt kerültek hun fennhatóság alá, és a IV. sz. végén hun segédnépként találjuk őket Uldin seregében. A hunok nyugati szárnyának sikertelen szereplése nagy véráldozatot követelt a szkirektől, de gyorsan kiheverték a csapást. Valamivel később a hun főerőkkel egyidejűleg érkeztek a Kárpát-medencébe és benépesítették a Duna mentét. Tehetséges királyuk, Edika (Edecon, Edecu) Attila egyik legbizalmasabb embere lett. A szkirek valószínűleg a hun szállásterület nyugati határőrének szerepét töltötték be. Az Attila halálát követő csatározásban Edika a szkirek nagyobb részével nem vesz részt, de egy csoportjuk megmarad hun szövetségesnek, és a végsőkig kitart mellettük még a meghátrálás idején is.⁵⁹ Ezzel szemben Edika semlegessége lehetővé teszi, hogy megmaradjanak régi szállásterületükön egészen a 470-es évekig. Mielőtt még befejeznénk a szkirek történetét, szólnunk kell a keleti gótokról is, ugyanis e két nép története szorosan összefügg.

A KELETI GÓTOK tehát rokonságban voltak a szkirekkel. Testvértörzsiükkel, a nyugati gótokkal együtt ők is Skandinávia déli feléből vándoroltak át a mai Ukrajna területére. Innen a nyugati gótok tovább nyomultak Nyugatra, és megszállták a rómaiak által kiürített Dáciát. A keleti gótok pusztai nép maradtak és a szomszédos kisebb törzsekkel együtt erős államot alapítottak. A keleti gótok sok népet tömörítő állama épp a IV. sz. második felében, Ermanarich királyuk uralkodása idején éri el hatalma tetőpontját, de még így sem képes ellenállni az új keleti jövevényeknek, a hunoknak.⁶⁰ A csekély számú menekülttől eltekintve a keleti gót nép többsége hun fennhatóság alá kerül. Az V. sz. elején uraik parancsára hadjáratot vezetnek a Kárpát-medencébe, ahol

hun alattvalóvá teszik a guadokat és a gepidákat. A további hadjáratokból is kiveszik részüket, de nem mozdulnak régi szállásterületükről, egészen addig, amíg az Attila-fiak vissza nem vonulnak a Kárpát-medencéből. A visszavonuló hunok elől kitérve a keletrómai birodalomtól kérnek menedéket. Martianus császár szövetségbe fogadja őket, és átengedi nekik Pannóniát, azaz a Dunántúlt, pontosabban annak középső és délkeleti részét. A 456-ban betelepülő három fő keleti gót törzs megszállja a Szávától a Balatonig terjedő síkságot, beleértve Bácska délnyugati részét is.⁶¹

Megjelenésük megzavarja a Kárpáti-medence alig pár éves nyugalalmát. Előbb a keletrómai birodalommal kerülnek összeütközésbe, majd a békekötés után jobb híján a szonszédos népeket szemelik ki áldozatul. Rövid idő után a Kárpát-medence ismét hadszíntérré válik. Az áliandó zaklatásokat megunva a valamikori gepida szövetség népei közös vállalkozásba kezdenek a keleti gótok ellen. Itt folytathatjuk ismét a szkirek történetét is, mivel épp ők játszották a vezető szerepet ebben a germán háborúban. Átkelve a Dunán a szövetségesek (szkirek, gepidák, quadok, rugiak, szarmaták) a számunkra ismeretlen Bólia nevű folyó mellett vereséget szenvednek. Ezek után a keleti gótok igazán nyeregben érzik magukat, és megkezdik ellenfeleik kiirtását.

Elsőként a „főbűnös” szkirek kerülnek sorra. Jeles királyukról, Edikáról nem hallunk többé, de fiai, Hunvulf és Odoaker mint a népvándorlás jellegzetes politikus hadvezérei az elkövetkező évtizedekben sokszor halhatnak magukról. Ez utóbbi, Odoaker szkir-rugi harcosaival megbuktatja az utolsó hivatalos nyugatrómai császárt, Romulus Augustust (476), és ezzel véget ér a nyugatrómai árnyékcsászárok kora, ami egyben azt is jelenti, hogy a birodalom nyugatai fele jogilag megszűnik.⁶²

A szkirek után a többi szövetséges sem kerülheti el sorsát. A guadok és rugiak országának végigpusztítása után, mint már azt hallottuk, a szarmaták is elszenvedik súlyos, egyben utolsó vereségüket is. Az állandó háborúskodásnak azonban meglett az eredménye. A Kárpát-medence, de még inkább Pannónia gazdasági csődbe jutott. A keleti gótoknak nem maradt más választásuk, minthogy elhagyják e területet. Alig 15 évi tartózkodás után törzseik két nagy csoportra válnak. Egyikük Nyugat felé veszi útját és Galliában, azaz a vízigótok államában köt ki. Másik, egyben nagyobb csoportjuk pedig legendás hírű királyuk, a későbbi Nagy Theodorich vezetésével délre indul. Átkelve a Száván, a Balkán, azaz a keletrómai birodalom földjére lépnek, ahonnan csak mintegy 18 évi bolyongás után vonulnak ki ismét. 488-ban Itáliába mennek, ahol ősi ellenségük a szkir Odoaker állja útját. Többszöri csatározás után a vesztes Odoaker visszavonul Revennába, ahol három évig állja az ostromot, de végül mégis kiszolgáltatja magát a keleti gótoknak. 493-ban Ravenna új urát, Nagy Theodorichot köszönti, és ezzel lezárul a germán népek történelmének egyik legsötétebb szakasza.⁶³

A GEPIDÁK a népvándorlásoknak azokhoz a népeihez tartoznak,

melyekről nem maradt fenn korabeli írásos emlék. Hiába játszottak egy évszázadon át vezető szerepet a Kárpát-medence történetében, a korabeli krónikások szinte nem is említik őket. Azt a keveset, amit róluk tudunk, ősi ellenfeleik a nem épp tárgyilagos keleti gót, illetve a longobárd forrásokból kellett kihámozni. Annyi biztosat tudunk, hogy Skandináviából, vagy a Visztula torkolatvidékéről származtak, és közeli rokonságban voltak a keleti gótokkal, valamint, hogy a 260-as években érik el a Kárpát-medence északkeleti részét, azaz a római Dácia provincia határát a mai Románia területén. Nevük a többi germán néphez hasonlóan öndicsérő jelzőből ered, vagyis ők voltak a bőkezűek, az adakozók (német *geben*, angol *gifden*).⁶⁴

A meg-megújuló gót-gepida támadások miatt a rómaiak 270-ben kiűrik Dácia provinciát, és ekkor az eltávozó romanizált lakosság helyére a gótok mellett gepidák is költöznek. Igaz, nekik csak a tartomány északnyugati részében marad hely, de szállásterületüket gyorsan kiterjesztik az egész Tiszántúlra, pontosabban annak a Tisza felső folyásától a Kőrösig, sőt a Marosig húzódó szakaszára.⁶⁵

Történelmünk nagy fordulópontja 410-ben következik be. Ekkor a hunok parancsára támadó keleti gótokkal szemben elvesztik függetlenségüket, és ezzel ők is hun alattvalóvá lesznek. Valamivel később, a 440-es években Ardarich királyuk vezetésével a hunok legjelentősebb „szövetségeseivé” lépnek elő. Részt vesznek a balkáni és a nyugati hadjáratokban is a hun haderő gerinceként, Ardarich pedig Attila egyik legkedveltebb vazallus királya lesz. Azonban a nagy király halála után egyből hűtlenné válik, és az Attila-fiak elleni általános felkelésben épp ő áll a szövetséges népek élére.⁶⁶

A Nedao folyó menti győzelem hallatán *Martiaus* keletrómai császár elismeri a gepidák sikerét, szövetségesül fogadja Ardarichot, s ezzel megkezdődik a gepida történelem „arany” százada. A gepidák a Kárpát-medence egész keleti felének uraivá válnak, és több mint száz éven keresztül belső békében élnek.⁶⁷ Persze a bizánci kormányzat azonnal gondoskodik arról, hogy a gepidák nehogy biztonságban érezzék magukat, és mint ahogy azt már láttuk, 456-ban az üresen hagyott Pannóniába betelepíti a hunok elől menekülő keleti gótokat. Ezzel a gepidák mintegy kutyaszorítóba kerülnek, de ősi testvér-ellenfelükkel mégsem keverednek nagyobb háborúba. Legalábbis egyelőre nem. A Bólia menti csata, melyben a gepidák csak kisebb erőkkel vettek részt, a keleti gótok elvonulása után a gepidák megszállják a valamikori Pannonia Secundát, azaz a mai Szerémséget és Szlavóniát. Itt kerül sor az első komolyabb összecsapásokra a gótokkal, előbb 488-ban, amikor Nagy Theodorich 15 évi balkáni bolyongás után Itáliába indul, majd később 504-ben, amikor immár Itáliából érkezik a gót sereg, hogy elűzze a gepidákat. A keleti gót támadás sikerrel jár. A gepidák kénytelenek feladni Pannonia Secundát. Csak Nagy Theodorich halála (526. augusztus 30.) után a nagy bizánci—gót háború idején (536—537), amikor a gótok visszavonják erőiket, sikerül

a gepidáknak ismét elfoglalniuk az egyszer már birtokolt Sirmiumot a hozzá tartozó területekkel.⁶⁸

Ezzel a lépéssel azonban magukra haragították Bizáncot, azaz az új császárt, Justinianust. Bizánc itáliai hadi sikerei, illetve a gót hatalom meggyengülése után joggal követelte a gepidáktól az egykori római, majd a háború előtti gót területek átadását. Hamarosan kirobban a háború, amelyből látszólag a gepidák kerülnek ki győztesen (539), de ettől kezdve a gepidák helyzete mind kétségbeejtőbbé válik. Vesztüket mégsem a bizánciak, vagy az újból megerősödő gótok, hanem egy harmadik nép, a longobárdok okozzák.

A gepida-longobárd háborúk története

A longobárdok soha nem szállták meg a Dunától keletre eső területeket, így történelmükről dióhéjban annyit, hogy az Elba torkolatvidékétől nyugatra eső síkságról ereszkedtek le a Duna mentére. Az V. sz. végén előbb a mai Béccsel szemközt fekvő Duna menti területen élő herulok királyságát verik szét, majd valamivel később, Nagy Theodorich halála után Pannónia északi része is fennhatóságuk alá kerül. A bizánci császárság ekkor már világosan látta, hogy a Duna mentén egy új, korábban ismeretlen, de igen félelmetes hatalom kezd kibontakozni. Ezért a bizánci-gót háború kitörésekor Justinianus császár keresztény szövetségre lép a longobárdokkal. E szövetségnek eleinte semmi rendeltetése nem volt, csak majd valamivel később, 545—546 körül, Audion király uralkodása idején lesz eredménye. Justinianus átengedi a longobárdoknak a valamikori gót Pannóniát, azaz Pannónia déli részét (Sirmium kivételével), sőt még a romanizált lakosság lakta Nyugat-Pannónia noricum határvidékét is, és ennek fejében csak egyet követel: a gepidák elleni háborút.⁶⁹ A harcok longobárdok kapnak az alkalmon, és már a következő év tavaszán, 547-ben vereséget mérnek a gepidákra, akik ekkor békét kérnek és kapnak. A békét kisebb csatározások ugyan meg-megszakítják, de a döntő összecsapásra csak 552 tavaszán kerül sor. Az ún. asfeldi (az „ászok” mezeje) ütközet a gepidák teljes vereségével végződik, azonban épp maga Justinianus fékezi meg a győzőket, békét parancsolva a két népnek. Természetesen ezt nem csak jószívűségből teszi, hanem mert közben Itáliában a tehetséges gót Totila ismét visszaállítja a keleti gótok hatalmát. A gótok elleni végső leszámolásra felvonuló bizánci seregnek szüksége volt a longobárd, de a gepida erősítésre is. A nagy ellenfeleknek egy ideig vállvetve kellett harcolniuk egy közös célért.⁷⁰

A Justinianus parancsolta békét jó ideig tiszteletben tartja mindkét nép. Az 560-as évek elején azonban az új gepida király, Kunimund Sirmiumba helyezi át székhelyét. Ez természetesen nem tetszik a longobárdoknak. Kihaszználva Kunimund és a gepida főszereg távollétét, Alboin a longobárdok ifjú királya 565-ben megtámadja Sirmiumot és környékét. Idő-

közben a szlávok ellen vezetett erdélyi hadjáratból Kunimund győztesen tér vissza, de csatát veszít, és kénytelen visszahúzódní a fővárosba. Közben Justinianus meghal (565. nov. 4.), és utóda, II. Justinus meggondolatlanul felbontja a húszéves bizánc—longobárd szövetséget, sőt a gepidák ígéretere, hogy átadják Sirmiumot, felmentő sereget küld a longobárdok ellen. A bizánci-gepida sereg 566-ban felmenti Sirmiumot, azaz elűzi a longobárdokat, akik egycsapásra szorongatott helyzetbe kerülnek.⁷¹ Albóint délről Bizánc, keletről a gepidák, északról a szlávok veszélyeztetik, ezért sürgősen új szövetségesek után néz. Meg is találja őket egy nemrég megjelent, magukat avaroknak nevező ázsiai népben. Mind az avarok, mind a longobárdok szorongatott helyzetben voltak. Hátukban üldözőik, a türkök, előttük a hatalmas Bizánc, amely ugyan szövetségre lép velük, de okulva az előző század gót példájából, letelepedési engedélyt nem ad nekik. A Baján vezette nomád avarok a bizánci politikusok jóvoltából már tudták, hogy nem is oly messze Nyugaton hatalmas hegyeségtől körülvevett síkság terül el, mely biztos menedéket ad az üldöző türkökkel szemben, és amelyet tőlük csak a gepidák országa választ el. Ilyen körülmények között természetesen gyorsan megszületik a longobárd-avar szövetség, melynek egyetlen célja, megsemmisíteni a gepidákat.

A végső leszámolásra már 567 tavaszán sor kerül. A longobárdok nyugatról, az avarok keletről támadnak. Kunimund közben végzetes hibát követ el azzal, hogy ígérletét megszegve nem adja át Sirmiumot a bizánciaknak. Nem is csodálkozhatunk, hogy II. Justinus császár nem segíti a gepidákat a kettős ellenséggel szemben. A gepida sereg két részre szakad. Kunimund a fősereggel a longobárdok ellen vonul. A többiek a Sirmium ellen felvonuló avarokkal próbálnak szembeszállni. Csak egy csatát vívnek, valahol a Tisza mentén, melyben a longobárdok teljes vereséget mérnek a gepidákra. Kunimund király is elesik, mire a vereségről értesülő másik gepida sereg Sirmiumnál megadja magát a bizánciaknak, akik 125 év után ismét bevonulhatnak az egykori római császárvárosba. A gepidák országa ezzel összeomlik. A trónörökös a királyi kincsekkel Bizáncban keres menedéket, az otthonmaradottak nagy része longobárd, illetve avar rabságba kerül.⁷²

A győztes longobárdoknak nagyon hamar be kell látniuk, hogy micsonda óriási baklövést követtek el, amikor az avarokat hívták segítségül a gepidák országának szétzúzására. Még ugyanebben az évben Baján kagán Sirmium ostromába kezd. Egyelőre ugyan még sikertelenül, de ez a lépése megvilágítja az igazi célt, azaz a Kárpát-medence feletti avar uralmat. Albóin belátja, hogy már nem tudja jóvátenni hibáját, és ezért menteni próbálja a menthető. Szövetségeseit felszólítva, valamint a környező néptömegeket összetoborozva a longobárd nép felkerekedik, és elhagyja Pannóniát, átengedve az újonnan jött ázsiaiaknak, akik ettől kezdve mintegy 250 éven keresztül fogják uralni a Kárpát-medencét.

Természetesen a longobárdok és szövetségeseik elvonulása nem jelen-

tette azt, hogy a germánok eltűntek ezekről a területekről. Bizonyára fennmaradt még sok (főleg izolált) germán település, mellyel számolnunk kell az avar kor idején is. A későbbiekben sok esetben hallunk arról, hogy Itáliából germánok menekülnek az avarokhoz. Ezek után nyugodtan mondhatjuk, hogy a Kárpát-medencében maradt germánság csak lassan szívódott fel a hódító avarságba, illetve később a peremvidéket benépesítő szlávokba.⁷³

A germánok régészeti emlékei

Az V. sz. eleji, az ún. „hunkori” germán régészeti anyagot több csoportra lehet osztani. Már volt róla szó, hogy a tudomány még nem tudja a nomád hun birodalomban tökéletesen beilleszkedő népelemek emlékeit elkülöníteni, aminek fő oka abban rejlik, hogy a hunoknak és a velük vándorló különböző germán törzseknek nem voltak nagyobb kiterjedésű temetőik, melyek alapján esetleg képet alkothatnánk társadalmukról. A szabálytalanul elhelyezkedő egy vagy két síros hun-germán lelőhelyek anyagára ugyan a sajátos germán formák jellemzőek, de rendkívüli mértékben érezhető a Fekete-tengeri műhelyek hatása. Az ún. pontusi polichronikus (színes kőberakással ékesített tárgyak; főleg ékszerek) stílus elterjedésében az első helyen áll, de tipikus tárgyainak etnikai jellegét mégsem lehet meghatározni, mert habár a germánokra oly jellemző kisebb és nagyobb fibulákat is készítettek ezzel a technikával, épp köztük találjuk a valószínűleg egyedül biztosan a hunokhoz kapcsolódó „cikáda” fibulát is. Ezért egyrészt a hunoknak, másrészt a keleti gótoknak is tulajdoníthatjuk ezeket a tárgyakat. Ugyanebből a periódusból maradtak fenn a kései ókor műhelyeiből kikerülő különböző veretek is, melyek bizonyára kereskedelmi célokból a „barbárok” szája íze szerint készültek, és amelyeken jól lehet követni a kései ókori díszítőelemek fokozatos átalakulását (indák és stilizált madarak).⁷⁴

Természetesen már vannak az V. sz. közepéből való külön-külön jól elválasztható germán leletek, amelyek Bácska területén egyrészt a keleti gótokhoz, másrészt a gepidákhoz kapcsolódnak. A szkirek hagyatékát nem tudjuk elkülöníteni, és ezért a keleti gótokkal egy csoportba vesszük őket. A hunok visszahúzódása után kialakuló Kárpát-medencei germán hegemónia igen nagy mértékben a római társadalom hatása alá került, ami rányomta bélyegét e népek kultúrájára is. Egyébként mind a keleti gótokra mind a gepidákra egyazon viselet és ugyanazok a tárgyak használata jellemző, azzal a különbséggel — és ezért is választhatók el —, hogy míg a keleti gótoknál nagymértékben kialakult a gazdag díszítés addig a gepida leletanyag ebben a tekintetben a lehető legegyszerűbbek közé tartozik. Ez bizonyára visszatükrözi a gepida társadalom képét, a nyugodt földművelő mentalitást, ami a nagyobb kiterjedésű temetők léteiben is megmutatkozik. A női viselet tárgyain különösképpen jól meg-

figyelhetőek ezek az ellentétek, mind a fülbevalókon, mind a gyöngyfüzéreken és a ruhakapcsokon is. A pontusi díszítőelemek fokozatos elhalását és a kései ókor, illetve, helyi műhelyek hatását látjuk a fibulákon, melyek formájukban még a korai időszak lemezekből kovácsolt fibuláit utánozzák, de készítési módjukban már az új öntött technikát képviselik.

Milyen volt fegyverzetük? A legjellegzetesebb germán gyalogsági kard (spatha) és az egyélű szkramaszax, valamint a tölgyfalevél típusú nehéz lándzsa és a pajzsdudor elsősorban a gepidák sírjaiból kerül elő. A germánoknak tulajdonított kerámiai leletanyag három csoportra osztható. Közülük az elsőbe tartozó jól iszapolt edényeket karcolásos technikával, a másodikba tartozókat pecsételéssel (ez főleg a gepidákra jellemző) díszítették. A harmadik csoportba a kései ókori mintára készült szürke edények sorolhatók.⁷⁵

Az avarság története

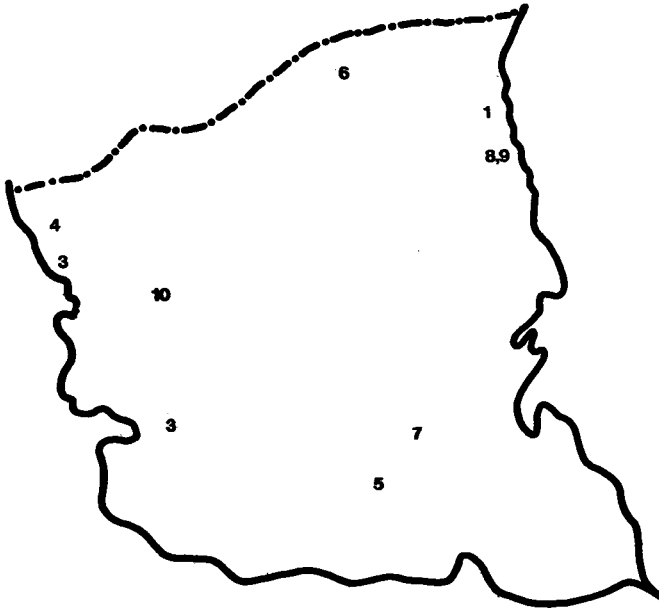
Az avarok történetét megörökítő bizánci történetírók szinte kivétel nélkül azzal kezdik krónikáikat, hogy Bizáncban valóságos csoda volt az 556-ban megjelenő avar küldöttség, mely Justinianus császárnál tett tisztelgő látogatást. A Kandik vezette avarok az európai szemnek szokatlan, hátul igen hosszú, összefont és szalagokkal díszített hajukkal (varkaccsal) és a többi hunokéra hasonlító öltözetükkel joggal kelthettek nyomasztó benyomást a bizánci főváros lakosságára. Igaz, ők maguk ekkor még korántsem voltak oly félelmetesek, hisz menekülőként érkeztek a Fekete-tengeri sztyeppékre. A türkök üzték el őket hazájukból.

Justinianus barátságosan fogadja az avar követeket. Ajándékokat ad nekik, ami egyben a szövetséget is jelentette, ugyanakkor felbiztatja őket a bizánci határok közelében tanyázó kisebb nomád népek megtámadására.⁷⁶

Hogy kik voltak ezek a magukat avarnak nevező ázsiai nomádok, arról több évszázados vita folyik. Egyes bizánci kútfők „álavarokról” beszélnek, illetve uarhon néven emlegetik őket, amiből arra következtethetünk, hogy az avarság nem volt egységes nép.⁷⁷ A hagyományos vélemény szerint az avarok a belső-ázsiai „zsuan-zsuanok” leszármazottai. Az V—VI. sz.-ban egy Kínától Közép-Ázsiáig terjedő hatalmas nomád birodalmat hoztak létre, és egykori alattvalóik, a lázadó türkök üzték el őket hazájukból (552). Egy újabb elmélet szerint, melynek szintén sok támogatója van, az avarok a Közép-Ázsiai heptelita hunok közül való menekültek, kiket az 550-es évek közepe táján a türkök, illetve a perzsák győznek le.⁷⁸

E két alapelméletet szintetizálta Czeglédi Károly, amikor a történetkutatás legújabb eredményeit, valamint a régészeti leleteket is figyelembe véve egy kettős eredet teóriát állított fel. Ezek szerint az avarok két nagy törzscsoportból összetevődő nép, melyek közül egyik a hiung-nu eredetű

A szakirodalomban ismertetett germán lelőhelyek Bácskában

1. Adorján (Nadrljan), Sárgaárok a Körös mentén
2. Bácsordas (Karavukovo), Ismeretlen lelőhely
3. Bácsmonostor (Bački Monoštor), Reiter-féle téglagyár
4. Kolut, Ribnjak
5. Őkér (Zmajevo), Ism. lelőhely
6. Szabadka (Subotica), Ism. lelőhely
7. Szenttamás (Srbobran), Budućnost téglagyár
8. Zenta (Senta), Jedlicska
9. Zenta (Senta), Kis Bátka
10. Zombor (Sombor), Kukula-féle téglagyár

chon (hjon, hun), másik pedig az ismeretlen eredetű uar (avar) volt. A belső-ázsiai avar birodalom 400—550-ig a Góbi-sivatag körüli sztyeppéken terült el. Ezt a vidéket nevezhetnénk el a nagy népvándorlás bölcsőjének, hisz az avarok többszöri Nyugat felé irányuló terjeszkedése megannyiszor Európa népeit is megmozgatta. Így első nagyobb nyugati terjeszkedésük során, úgy 350 táján a Kozák sztyeppe déli részéről Európába szorítják az ott levő hiung nu (hun) törzseket, akik, miután végigvonulnak Ázsián és Kelet-Európán, végül is a Kárpát-medencében kötnek ki. Ugyanebben az időben avar (uar-hun) törzsek szállják meg Szogdiát és Baktriát (A mai Afganisztán északi területét), ahol egy évszázaddal később a Hephtalita dinasztia idején nagy birodalmat alapítanak. Az ottmaradt avarság következő nagy terjeszkedése épp ebben az időben, 450 táján következik be, amikor a Góbi-sivatag vidékéről a Tien-San és az Ili folyó felé nyomulnak. Ez alkalommal elsősorban az ún. bolgár népek, az ogurok, onogurok, szaragurok, valamint a szavarok menekülnek, és kezdik meg európai vándorlásukat. Az 550-es évek táján azután belső háború bomlasztja szét az avar birodalmat. A lázadó türk törzsek megdöntik egykori uraik hatalmát, aminek következtében az avarok egy része szétszóródik, másik része türk alattvalóvá lesz. Az új türk birodalom tüneményes gyorsasággal ráteszi kezét Közép-Ázsiára is, és ekkor (557-ben) a Hephtalita birodalom is szolgasorsba kerül. Az 557-ben Európában megjelenő avar (uar-hun) törzsek a türkök elől menekülő belső-ázsiai avar töredékek, illetve az úgyszintén türk fennhatóság alá került hephtalita törzsek közül kerültek ki.⁷⁹ Úgy is mondhatnánk, hogy a belső-ázsiai menekültek érintve a Hephtalita birodalmat ott egykori testvér törzsekkel megerősödnek, sőt igen gyorsan egy néppé forrnak össze, majd a türköktől úzve már közös néven avarként jelennek meg a Kaukázus közelében.

Hogy miért épp az avar nevet választották, annak megmagyarázására van egy elmélet, amely több összetevőből áll, de amely kivétel nélkül érvényes a nomád népekre. Sajátos nomád szokás szerint a hódító nép, vagy dinasztia átadta nevét a leigázott, vagy csatlakozott népeknek anélkül, hogy népvéüket kiirtotta volna. Ehhez csatlakozik a bizánci irodalom hagyománytisztelete, amely szerint a felbukkanó új nép rendszerint azt a nevet kapta, melyet egy hajdani barbár nép viselt ugyanazon a területen.⁸⁰ E fent említett két tényező az avarok esetében talán nem is játszott olyan nagy szerepet, mint egy harmadik és mindennél lényegesebb dolog, ami a hunokra is érvényes, a környező népekre tett lélektani hatás, melyet az „európai” avarok esetében az egykori félelmetes hírvávaroktól való leszármazás jelentett.

Justinianus császár tehát 558-ban szövetségesül fogadja Baján kagánt és avarjait, mire igyekeznek minél gyorsabban meghálálni a „bizalmat”. Már a következő években sorra leverik a bizánci határokat háborgató kutrigurokat, utrigurokat, a szláv antokat, valamint pár kisebb törzset, amelyeket Baján később ütőkártyaként felhasznál.⁸¹ Az avarok még Jus-

tinianus uralkodása idején engedélyt kérnek, hogy bizánci területre beköltözhessenek, de miután nem kapják meg (Bizánc ugyanis okult az előző évszázad hun, illetve gót példájából), északról megkerülik a Kárpát-medencét, eljutnak az Elbáig, ahol a frankok állják útjukat, ezért visszaternek a Fekete-tenger mellékére. Az új bizánci császár, II. Justinus ugyancsak megtagadja a letelepedési engedélyt, sőt még a velük kötött szövetséget is felbontja. A birodalom katonai ereje azonban ettől az időtől kezdve nem képes eredményesen szembeszállni az avarokkal és a velük együtt támadó kutrigurokkal, illetve szlávokkal, akik elárasztják a Balkán-félsziget legészakibb részét.⁸²

Közben 566—567 körül újabb nyugati hadjárat kezdődik, ezúttal is a Kárpátokat megkerülve. Másodszor is találkoznak az Elbánál a frank Sigiberttel, aki ekkor csak nagy pénzjutalmakkal tudja megvásárolni saját és népe szabadságát.⁸³

Az avarok kutyaszorítóba kerülnek. A thüringiai hadjárat a nagy zsákmány ellenére sem sikerült a legfényesebben. Rengeteg állatot (hátaslovat) veszített a sereg, ami bizony meggyöngítette az avar haderőt, mely továbbra is az Alduna mentén állomásozott. Ugyanakkor a türkök „szolgáikat” üldözve elérték a Volgát, és minden pillanatban várható volt támadásuk. Természetes, hogy ilyen körülmények között az avarok kapva kapnak az alkalmon, amikor 567-ben a longobárdok szövetségessel hívják őket a gepidák megtámadására. Még ugyanabban az évben az avarok Baján kagánnal az élen a Duna mentén és a Kárpátokon át vonulva megtámadják a gepidák országát. Miután a gepida főszereg a longobárdok ellen vonul, az avarok ellenállás nélkül megszállják előbb a Nagyalföldet, majd a következő év tavaszán — a longobárdok elköltözése után — az egész Kárpát-medencét.⁸⁴

568-ban szinte egycsapásra új etnikumú lett a Kárpát-medence. Az újonnan jött nomádok létszáma nem volt túl nagy. A türk források 568-ban mintegy 20 000 lovasra becsülték az avar haderőt, amihez hozzá kell még számítani a segédnépek valószínűleg ugyanekkora seregét.⁸⁵ Ezek szerint százötven-kétszázezerre becsülhetjük a betelepülő nomádok számát, amely természetesen nem volt elég arra, hogy benépesítse az egész Kárpát-medencét. Épp ezért a korai avarság szállásterülete csak a mai Magyarország és Vajdaság területére terjedt ki.⁸⁶ A vezéri székhelyet pedig a Duna—Tisza közén, esetleg déli részében, azaz épp a számunkra érdekelt területen kell keresnünk. Közvetlenül az avar honfoglalás után épp innen indították mindent elsöprő hadjárataikat valamikori szövetségük, a hatalmas Bizánc, majd később a nyugati germán államok ellen.

Az avarok Kárpát-medencei honfoglalása még be sem fejeződött, amikor Baján már Sirmiumot, az egykori gepida főváros átadását kéri Bizáncból. A kagán joggal érvelt azzal, hogy ő a gepidák legyőzője, ezek szerint a város tulajdonosa is, és ezért annak azonnali kiürítését követelte, II. Justinus természetesen nem teljesíti, nem is teljesítheti követelését, hisz Bizánc mintegy 125 év elmúltával épp hogy visszaszerezte a rendkívül fontos stratégiai helyen fekvő várost. Az avar lovasok már 567-ben megjelennek a város környékén, de Baján egyelőre nem támad. A bosszúról azonban nem tesz le, és ezért 568-ban tízezernyi kutrigurt zúdít Dalmáciára.⁸⁷ A kutrigurok tragikus dalmáciai szereplését követő első nagyobb támadás 574-ben éri a Balkánt, amikor a bizánci haderő legkitűnőbb katonáinak távollétében Tiberius a „testőrség grófja”, a későbbi császár szedett-vedett serege sorakozik fel az avarokkal szemben. Tiberius természetesen vereséget szenved, de gazdag pénzadományokkal mégis sikerül megvásárolnia a békét.⁸⁸ Az ezt követő években nem hogy nem törnek be Bizánc területére, de 578-ban Baján a Skytiában élő szlávok ellen vonul (A kútfők szerint 60 000 harccsal ami a kor viszonyait figyelembe véve jelentős erő.) Bizánc szövetségeseiként.⁸⁹

Tiberius császár (578—582) uralkodásának második felében ismét kiéleződik a Sirmium birtoklásáért folyó harc. Az avarok tisztában voltak azzal, hogy mindaddig, míg Sirmium bizánci kézben van, nem számíthatnak nagyobb sikerre a Balkánon, de magukat sem érezhették biztonságban, hisz a Száva menti város stratégiai jelentősége miatt a Duna határ északi vonalának sarokpilléréként Balkán kulcsának is számított. Kitűnő úthálózat kötötte össze a birodalom belsejével, a dunai flotta pedig bármikor behajózhatott a városba, aminek következtében a bizánciak bármely pillanatban felhasználhatták ugródeszkának egy esetleges avar ellenes hadjáratnál. Épp ebből kiindulva az 580-ban megkezdődő avar támadás első célpontja és egyben áldozata a Dráva torkolatánál fekvő Mursa (Eszék) városa, mely ugyanakkor a dunai flotta egyik fő állomáshelye is volt.⁹⁰ Baján rászedi a bizánci császári udvart azzal, hogy mesterembereket kér palotája felépítésére. Velük azután hidakat veret Sirmium körül, és így lehetetlenné teszi a városban a vízi úton való utánpótlást. Sirmiumot ostromgyűrűbe zárják. 582 augusztusában a kitéhezett bizánci helyőrség a szabad elvonulás fejében feladja a város védelmét. Ezzel teljesül Baján álma — Sirmium végre az övé lett. De nem sokáig élvezheti. Két év múlva hatalmas tűzvész pusztít a városban, és csak üszkös romok maradnak a valamikori virágzó császári székhelyből.⁹¹

Sirmium elestével megnyílt az út a Balkán felé. Az új császár, Mauritius (582—602) hiába próbálkozik megtartani a békét, az avarok és segédnépeik, a szlávok, bolgárok és gepidák előzönlök a Balkánt. Az avarok már 584 nyarán meglepetésszerűen beveszik Singidunumot (igaz kis idő múlva ki is ürítik), majd szláv szövetségeseiket is bevonva a háború-

ba, a szlávokat a Duna mellékére és Trákiára zúdítják. Az ellenük felvonuló bizánci hadvezér, Komentionios, a mai Burgas közelében fekvő ún. hosszú falak közelében súlyos vereséget mér a betolakodókra (585).⁹² A hosszú falak erősítésnek egyébként a fővárost, Bizáncot kellett volna védenie. Ezek szerint a bizánciak katonai sikere csak annyira volt elegendő, hogy egy időre megállították az előrenyomuló ellenséget. A veszély korántsem múlt el, hisz alig egy évvel később az avarok Baján vezetésével Moesia és Skytia ellen vonulnak, és egyre-másra elfoglalják a dunai védővonal városait, pl.: Ratiariat (Arčar), Bononiat (Vidi), Durostorumot (Sillistra) stb. A források arról szólnak, hogy az avarok ebben a hadjáratban (586—587) kitűnően begyakorolták a várostromlást. Ostromgépeket is használtak, melyek nagyban megkönnyítették számukra a megerősített városok bevételeit.⁹³ A következő években több balkáni hadjáratot vezetnek. Pontos irányát nehezen lehet követni, de csak az olyan nagyvárosok tudnak ellenállni az avaroknak mint Thesszalóniki. (581., majd 586). Az biztos, hogy az avarok minden ilyen hadjáratban foglyot és zsákmányt szereztek, a bizánci települések viszont elpusztultak, elnéptelenedtek.

Időközben az avarok Nyugat felé is vezetnek kisebb hadjáratokat, melyek közül az 586-os thüringiai betörésük említésre méltó, amikor is Brunhilda királynő csak magas pénzadományokkal szabadul.⁹⁴

591-ben azután megszületik a várva várt bizánci-perzsa béke, és Bizánc végre fellelegezhet.⁹⁵ A keleti hadszíntéren fölöslegessé vált csapatokat azonnal a Dunához irányítják és maga Mauritius császár veszi át a főparancsnokságot (592). Azonban egy év múlva, amikor Baján másodszor is ostrom alá veszi Singidunumot, a császár a bizánci birodalom minden idők egyik legjobb hadvezérért, Priskost állítja az északi seregek élére.⁹⁶ Priskos balkáni szereplése nem kezdődik valami fényesen. Driziperától délre Tzurulon városába szorul, és onnan csak egyik emberét feláldozva tud szabadulni, azaz becsapja Bajánt azzal a mesével, hogy a császár az otthon maradt avarságot készül megtámadni.⁹⁷ Mikor az avarok visszahúzódnak, Priskos előbb szövetségesei, az Erdélyben élő szlávok ellen vonul, akik valószínűleg az avarok felbujtására minduntalan borsot törnek a bizánciak orra alá. A hadjárat 593-ban kezdődik, 594 teléig tart, amikor a császár megvonja Priskostól a bizalmat, és saját testvérét, Petrost nevezi ki főparancsnoknak. A Petros vezette Havasalföldi hadjárat azonban nem végződött szerencsésen a bizánciak számára, ezért Priskos ismét visszakerül a seregek élére.⁹⁸ Főhadiszállását Novae (Svištov) közelében üti fel, és innen irányítja a dunai határ védelmét. Ezt megtudva Baján ismét megostromolja, majd el is foglalja Singidunumot, sőt falait is leromboltatja, mire Priskos a dunai flotta segítségével a város alá vonul, visszafoglalja, és újból felépítteti az avarok által romba döntött falakat.⁹⁹ Ezzel megszilárdul a bizánciak helyzete a Duna mentén, amit Baján azzal próbál ellensúlyozni, hogy 596 és 598 között Dalmácia ellen vonul, és a források szerint negyven valahány várost romba dönt. Ez a hadjárat azonban nem elégti ki az avarokat, mert nem sokkal

ezután megkerülve a Singidunum környékén állomásozó Priskost, Moesiára és Trákiára támadnak, ahol Tomae (Constanta) városát kezdik ostromolni. Priskos azonnal a város felmentésére siet, sőt Mauritius császár is küld egy fölmentő sereget Komentiolos parancsnoksága alatt, de vereséget szenved a váratlanul támadó avaroktól. Komentiolos seregének legyőzése után Baján tovább tör előre Trákiában, elfoglalja Drizipera városát, és már Bizánc ostromára készülődik, amikor járvány üti fel fejét az avar seregben. Kagán hét fiát veszti el. Ezek után természetes, hogy Baján a járvány tizedelte sereggel nem folytatja a támadást, elfogadja a békét, amely előírja a dunai határ tiszteletben tartását, és visszatér a Kárpát-medencébe.¹⁰⁰

A mintegy másfél évig tartó békeidő alatt a bizánciak új erőre kapnak, és most ők támadnak. Priskos vezetésével 600-ban Viminaciumnál (Kostolac) átkelnek a Dunán, majd behatolnak Bánátba az avarok területére. Az ellenük felvonuló avar seregek három egymás utáni csatában vereséget szenvednek, melyekben Baján még három fiát is elveszti. A bizánci támadás közben eléri a Tiszát (vagy egy ellentétes adat alapján a Temest), ahol a kagánnal találják szemben magukat. A hadiszerecse azonban továbbra is Priskost segíti, úgyhogy az avarok állítólag 16 000 embert vesztenek a csatában. A bizánciak ezután átkelnek a Tiszán is. Ekkor éri el a bizánci támadás tetőpontját, hisz a Dunától messze északra, mélyen az avarok területére benyomulva ejtik egyre-másra foglyaikat.¹⁰¹ A hadjárat további lefolyásáról nem tudunk, de biztos, hogy igencsak megingatta az avarok önbizalmát, amit azonban a bizánciak nem használnak ki, mivel Mauritius császár leváltja a győztes hadvezért, Priskost, és ismét fivérét, Petrost nevezi ki a hadsereg parancsnokává. Ez a lépése, illetve Petros egy baklövése mindkettőjük vesztét okozza, amikor 602 telén katonai lázadás robban ki. A dunai hadsereg ellencsászárt választ egy Fokas nevű tiszt személyében, majd a bizánci főváros ellen vonul, ahol Mauritius meggyilkolják, és Fokast kiáltják ki császárrá (602—610).¹⁰²

Miután a perzsák ismét háborút indítanak Bizánc ellen, az avarok végre fellélegezhetnek. Ettől kezdve nem említik többé Bajánt, aki már a bizánci támadás idején is nagyon öreg lehetett. Közben az avarok érdeklődése mind jobban Nyugat felé irányul, habár Bizánctól nem mondanak le teljesen. Mindjárt Fokas hatalomra jutása után is hallunk kisebb trákiai betörésekről.¹⁰³ A longobárdokkal kötött „örök barátság” többszöri megújítása után 603-ban avar csapatok segítik Agiluf királyt hadjárataiban. Pár év múlva, 610 körül azonban az avar-longobárd barátságban gyökeres változás áll be. A „szép fiatal” kagán vezette sereg végigpusztítja a friuli tartományt, majd kifosztja a fővárost, Forum Iuliit (Cindale), és rengeteg foglyot ejt.¹⁰⁴

Időközben új császár, Hérakleiosz (610—641) kerül a bizánci trónra. Először 612-ben gyűlik meg a baja az avarokkal, amikor ismét Dalmáciát támadják. Salona (Split mellett), a támadás áldozatául esik. A következő avar támadás 614—616 között Thesszaloniki sikertelen ostrom-

mával fejeződik be. 617 vagy 619-ben éri Bizáncot az egyik legnagyobb csapás. Az avarok és segédnépeik ismét előzönlük Trákiát, és előbb Heraklea városánál ütnek tábornak, majd Bizáncig törnek előre, ahol a császár tehetetlenül nézi, hogy hurcolják el ellenfelei százezerszámra a foglyokat.¹⁰⁵ Végül is Hérakleiosznak sikerül az évi pénzdók felemelésével rábírnival a kagánt, hogy békén maradjon, amire azért is óriási szüksége volt Bizáncnak, mert a perzsák mind fenyegetőbbben léptek fel a birodalom délkeleti határain. 622 tavaszán Hérakleiosz császár, miután megerősíti az avarokkal kötött békét, hadba száll a perzsák ellen. A háború évekig tart. Fordulópontja 626. amikor a Bajánt követő második kagán (bizonyára egyik fia) vezetésével az avarok a perzsákkal szövetkezve Bizánc ostromába kezdenek. Ez az esemény mindhárom nép történetében sorsdöntőnek bizonyult. A jól megszervezett támadásban a perzsák előbb elfoglalják a fővárossal szemben fekvő Chalkedont, illetve a Boszporusz egész túloldalát, az avarok és segédnépeik jól felszerelt szárazföldi és vízi serege Bizáncot kezdi ostromolni. A több részre szakadt bizánci hadsereg a rendkívül kedvezőtlen helyzet ellenére is sikeresen tudja felvenni a harcot a támadókkal. Konstantinápoly mintegy 10 napig tartó avar ostroma 626 augusztusában kudarcba fullad. A hatalmas sereg nagy veszteségeket szenved, mire a kagán kénytelen visszvonulni. A perzsák még egy évig védekeznek, de utána Herakleus saját hazájukban leveri őket.¹⁰⁶

Ettől a pillanattól kezdve az avar hatalom rohamosan gyengül. Igaz, még 623-ban a cseh-morva területen élő szláv törzsek egy Galliából származó frank kereskedő vezetésével önállósítják magukat, és habár az avarok többször is próbálkoznak, hatalmukat egész Sámó haláláig nem tudják visszaállítani.¹⁰⁷ A Bizánc alatt elszenvedett vereség után kirobban a belháború 631—632 körül, amikor az avar államban élő bolgár törzsek saját kagánt jelölnek. Végül is alulmaradnak a „Baján dinasztia” követőivel szemben. Ekkor mintegy 9000 vesztes család menekül Nyugatra, ahol legtöbbszörüket legyilkolják.¹⁰⁸ 634—635 körül a keleti országrészben is kitör a lázadás. A mai Ukrajnában a Kubán-Moetis vidékén elterülő ún. Nagy Bulgária fejedelme, Kuvrat legyőzi az avar kagánt, és önálló államot alapít. Ugyanebben az időben a Dalmáciában élő szlávok Hérakleiosz császár segítségével lerázzák az avar uralmat, és ettől kezdve erős bizánci befolyás alá kerülnek.¹⁰⁹

630-tól a már csak a Kárpát-medencébe szoruló avar hatalomról keveset tudunk. Egyik magyarázata, hogy megszűnnek a Bizánc elleni nagy hadjáratok, ezért a bizánci források sem emlegetik többé őket. Az avarság most már viszonylagos békében él szomszédaival, amit csak itt-ott szakít meg egy-egy kisebb hadjárat.

A század 70-es éveiben a Kárpát-medencei avar államban is óriási átalakulásra kerül sor, ami a régészeti anyag tökéletes megváltozásában nyilvánul meg. A temetkezési szokásoktól kezdve a fegyverzetig, a viseletig minden megújul, amit már nem nevezhetünk egyszerűen a „divat” módosulásának, habár erre egyes kutatók még ma is hajlamosak.¹¹⁰ Egy

dolog bizonyos, újabb népcsoport, vagy népcsoportok érkeztek keletről, melyekről részletes, pontos adatokat sem a történelemtudomány, sem a régészet nem tud mondani. Az sem vitás, hogy ezek a csoportok is menekülők voltak, éppúgy, mint egy évszázaddal korábban a korai avarok — akik a VII. sz. második felében a nyugati türk állam népelemeiből alakult kazár birodalom terjeszkedése elől kitérve választották a nyugati vándorutat. Az üldözöttek minden bizonnyal nem voltak egységek, hanem több néptől álltak. Közöttük voltak avarok, bolgárok sőt ugor (magyar) törzsek is.¹¹¹ A krónikák nem említik ezt az átalakulást, nyilván azért nem, mert az újonnan jöttek nem próbálták visszaállítani az egykori avar határokat. Azt sem tudjuk pontosan, mikor is történt ez az újabb betelepülés. Valószínűnek látszik, hogy a korai avar hatalom utolsó támadása a 660-as évek elején játszódik le, amikor a longobárdok királyának, Grimoaldnak hívására az avarok leverik a Friuli tartomány lázadó hercegét, Lupust, és csak hosszú „rábeszélésre” hajlandók visszavonulni.¹¹² A letelepedésről az egyetlen valamelyest megbízható és egyben iránytadó adatunk, hogy miután a kazár birodalom felemészti Kuvrat nagy bolgár államát, a kán negyedik fia, Kuber 677-ben a bolgár törzsek egy csoportjával a Kárpát-medence felé veszi útját, és az avar kagán fennhatósága alá kerül.¹¹³ Ebben az időben szűnik meg a Samo-féle cseh-morva állam is, aminek talán az újonnan jöttek az oka. Az új avaroknak tulajdonítható a nyugati határnak az ausztriai Ens folyó partjáig való kiterjesztése is. (kb. 690 körül).¹¹⁴ Sajnos az ezt követő évtizedekben alig hallunk valamit az avarokról. A kútfők 742-ig nem is említenek avar katonai megmozdulásokat. Ekkor megtámadják a Karintiában élő szláv törzseket, de amikor segítséget kapnak a szomszédos bajoroktól, az avarok lemondanak hódító szándékukról.¹¹⁵ A következő negyven év eseményeiről szintén nagyon keveset tudunk. Az avarok, mivel szilárdan tartják a Kárpát-medencei területeket, nem kíváncsoznak zsákmányra, mint valamikori elődeik, sőt a végeláthatatlan gyepek következtében az avarság gazdaságilag és politikailag teljesen elzárkózik mind Bizánctól, mind nyugati szomszédaitól. Csak a szárnyait bontogató és mind támadóbban fellépő Nagy Károly vezette frank állam politikája rázza fel őket évszázados „nyugalmukból”. 782 tavaszán avar csapatok jelennek meg a határnak számító Ens mentén. A kagán és Nagy Károly békét köt.¹¹⁶ Persze ennek az eseménynek előzménye is volt. Az előző két évtizedben a frank állam sorra bekebelezte a szomszédos államokat, ahonnan nagyszámú menekült érkezett az avarok országába. Bizonyára épp ezek a menekülők figyelmeztették a kagánt a frank veszélyre, amit az is bizonyított, hogy 787-ben frank csapatok vonultak be a bajor hercegségbe, az utolsó önállóan nevezhető germán államba. *Tasziló* bajor herceg az avarokhoz fordul segítségért, akik ugyan megjelennek Friuliban és később a bajor hercegségben is, de katonai sikert nem érnek el. 788 végén a bajor-avar szövetség teljes vereséget szenved. *Taszilót* megbuktatják, helyét Nagy Károly foglalja el, és ezzel az avarok a nyugati határ teljes hosszában

szomszédságba kerülnek a frank birodalommal.¹¹⁷ Természetesen a hatalma csúcán álló frank állam nem bocsájtotta meg az avaroknak a bajor eseményekbe való „illetlen” beavatkozásukat, és ezért minden ürügyet felhasznált egy háború kirobbantására. Nagy Károly már 780-ban megkezdte csapatai toborzását az avar hadjáratra, majd egy év múlva határincidensre hivatkozva hatalmas sereggel benyomul az avarok országába. A frankok által szent háborúnak kikiáltott hódító hadjáratot nagy alacssággal előre kidolgozták. 791 nyarán az itáliai frank sereg Károly kiskorú fiának Pipinnek vezetésével, pontosabban Istria hercegének, Johannesnek a parancsnoksága alatt megtámadja a délnyugati avar határvidéket. Ezt azonban csak megtévesztésnek szánták, mert ugyanakkor az Ens mentén eddig soha nem látott hatalmas Karoling sereg várakozott támadásra. Nagy Károly seregét két részre osztva a Duna mindkét partján előrenyomul, és a Bécs környéki első összecsapásokból győztesen került ki. Az avarok, nem tudni miért, (talán főerejüket az Itália felől várt támadás elhárítására tartogatták?) a nomádokra jellemző felperzselt föld taktikát alkalmazva húzódtak mind hátrább és hátrább. A frank sereg a számára ismeretlen sík mocsaras területen ezzel a taktikával szemben tehetetlen volt. Végül is a frank krónikákban emlegetett egyik legdicsőségesebb Nagy Károly vezette hadjárat szinte egyetlen komolyabb ütközet nélkül az Ens folyón való átkeléstől számított 52. napon befejeződik.¹¹⁸

Az avar hadjárat eredménytelensége megtette a magáét. Nagy Károly hiába készült a következő leszámolásra, az avarok sikereitől felbuzdult szászok fellázadtak a frank uralom ellen, majd arab csapatok törtek be Galliába.¹¹⁹ Ezt tetézte még a szintén frank uralom alatt élő frizek lázadása, valamint a szláv törzsek elégedetlenkedése. A frank udvarban is összeesküvést szöttek Károly ellen.

Az avarok nem kerülhették el sorsukat. A 791. évi hadjáratot követő években a frankok ugyan nem képesek újabb hadjáratot indítani, de erre nem is volt szükség, mert az avarok maguk tették tönkre önmagukat. Az avarok szinte öngyilkosságot követtek el, hiszen a legsúlyosabb időkben, amikor minden erejükkel pusztá létükért kellett volna harcolniok, testvérháborúba keveredtek. A véres leszámolás az állam élén álló kagán és a nála valamivel alacsonyabb rangú jugurtus hívei között folyt (794-ben, de lehet hogy már 791—793-ban).¹²¹ A tragikus esemény után nem volt többé hatalom, amely össze tudta volna tartani az országot, nem volt többé haderő, amely szembe szállhatott volna a betolakodókkal. Annyira nem volt, hogy a frank határokhoz legközelebb fekvő dunántúli avar országrész ura, a Tudun 795-ben meghódol Nagy Károlynak, és egyben meg is keresztelkedik. Ugyanakkor a frank Friuli tartomány grófja, Erich valószínűleg kisebb létszámú lovassereggel behatol az ország szívébe, eléri a kagáni székhelyet, a hringet, és onnan minden ellenállás nélkül elviszi az évszázadok alatt összegyűjtött avar fejedelmi kincset, amely a legrövidebb időn belül Aachenba, Nagy Károly elé kerül.¹²²

Ennél az Erich vezette „kincsrabló” hadjáratnál érdemes elidőzni, és visszakanyarodni a már egyszer említett bácskai sáncokhoz. Mint láttuk, a szakemberek több népet is emlegetnek a védősánc építőjeként, többek között az avarokat is. Ezt az elméletet követjük, amikor feltételezzük, hogy a kagáni székhelynek valahol a kis római sáncon belül kellett lennie. Ehhez elsősorban tudnunk kell, hogy Erich frank-longobárd határőr lovascapatát a krónikák szerint a dél-pannóniai szlávok fejedelme átengedte saját területén, majd a Dunán átkelve a támadók elérték a kagáni székhelyet, sőt a Tiszát is. A kagáni székhelyet kirabolják. A kincset magukhoz véve dél felé fordulnak, és Szirmium irányában a Száva völgyén át kivonulnak Avarországból.¹²³ A northomberlandi krónika szerint a zsákmány akkora volt, hogy csak 15 ökrösszekérrel tudták elszállítani.¹²⁴

Nos, épp ez az elgondolkodtató, ugyanis ha tényleg így volt, hogy Erich elszállította az évszázados kincseket, akkor joggal feltételezhetjük, hogy csak rövid utat kellett megtennie, míg az avar központból el nem jutott a biztonságot jelentő semleges területre. Ez a tény pedig már alátámasztja elképzelésünket, hogy a frank évkönyvekben emlegetett hringek egyike épp a bácskai sánc volt. Természetesen további érveket is felsorakoztathatunk ennek alátámasztására. Történelmi tény, hogy az avarok legnagyobb ellenfelüknek nem a frankokat (akik csak Nagy Károly idején erősödnek meg és válnak nagyhatalommá), hanem Bizáncot tartották. Így nem vitás, hogy épp a délről jövő támadástól féltek a legjobban, amire példa is volt. Emlékezzünk vissza, Priskos is könnyen behatolt a Tisza vidékére, pontosan, Baján kagánsága idején, az avar hatalom virágkorában. (Egyébként valószínűleg ő volt az egyedüli idegen hadvezér, aki komolyabban veszélyeztette az avar birodalom létét ebben a „hőskorban”.) Mint láttuk, Priskos hadjáratának útvonala is a Duna—Tisza közének déli vidékeire vezetett. Célja bizonyára a kagáni székhely volt.¹²⁵ Hogy abban az időben állt-e már a védőrendszer, azt nincs módunkban pontosan megállapítani, de hogy az avarok az ehhez hasonló bizánci betörések ellen építették, az nagyon valószínű. Az is, hogy az őslakó szarmaták és a gepidák is kivehették részüket e hatalmas védőrendszer építéséből. Arra a kérdésre is választ tudunk adni, hogy miért kellett a nomád avaroknak a számukra szokatlan védőrendszer, és hogy miért nem létesítettek gyeput a Duna—Tisza közén, mint ahogy azt Nyugaton is tették. Valamelyik vezértörzsük nagyon is közel telepedett le a kitűnő legelőkből gazdag Duna—Tisza torkolatvidékhez. Ezt látszik igazolni az is, hogy Baján mindenáron a közeli Szirmiumot akarta elfoglalni, és amikor terve nem sikerült, tovább folytatta a Bizánc elleni hadjáratokat, melyeknek egyik célja épp a fentiekben említett gyepezés lehetett. Azt azonban tekintetbe kell vennünk, hogy a tudomány eddig az avar szállásterület központját a Kiskunság környékére helyezi, tehát eszerint az avarság főerői Bácskától jóval északabbra állomásoztak. Hadd említsük meg, hogy míg Magyarországon már mintegy 100 éve kutatják az

avar kérdést, addig Bácskában a kutatás alig tart egy-két évtizede. Pedig lelőhelyek szép számban vannak, csak épp azt nem tudjuk, mit rejteneek. Természetesen további zavaró részleteket is tudunk a bácskai sáncok hring mivoltáról. Egyik épp maga a hring. A frank évkönyvek arról tudósítanak, hogy az avarság kör alakú földvárakban, hringben él, azaz ilyen védőrendszeren belül lakik. Nagysága körülbelül akkora, hogy egy falu elfér benne. Igen ám, de a tudomány — egy avar földvárat sem tudott feltárni, így a hring tudományos magyarázata sem lehetséges. Az egyik legelfogadhatóbb hring-magyarázat szerint a frankok lemásolták az avar földvárakat. A Dunántúlon szép számban voltak, és még ma is vannak őskori, illetve római erődítések, melyeket valószínűleg az avarok is használtak szálláshelyül.¹²⁶ Az egyik legérdekesebb hring leírást épp az Erich-féle hadjáratot megörökítő frank krónikában találhatjuk. A Saint Gallein-i legenda, amely 90 évvel az avar-frank háborúk után íródott, egy a hadjáratot megjárta katona elbeszélését örökíti meg. Ezek szerint az avar hringek kiterjedése hatalmas volt. A számítások szerint mintegy 80 km átmérőjű erődítésre emlékezett a katona. Kilenc ilyen erődítésen kellett átjutni, amíg a központhoz nem értek. A hringek egymástól mintegy 40 km távolságra voltak, és közöttük helyezkedtek el az avar települések olyan rendszerben, hogy kürtszóval állandó kapcsolatot tudtak fenntartani egymással. A leírásból arra következtethetünk, hogy a hringek az erődítményrendszer védőfalaiként koncentrikus körökben vették körül a kagáni székhelyet.

Az ellentmondás, hogy egyszer több nagy hringről, másszor pedig koncentrikus körökhöz hasonló védőrendszerrel van szó valószínűleg a fordítás helytelenségéből ered. Mindenesetre, ha figyelembe vesszük a hring kiterjedéséről szóló adatot, megállapíthatjuk, hogy nagyon is ráillik a kis római sánkra, amely Apatintól kiindulva félkör alakban körülöleli Közép-Bácskát, és amely Péterrévénél fejeződik be. Sajnos a leírásban szereplő kilenc hring dolgában, nem tudunk zöldágra vergődni, főként azért nem, mert a fentiekből világosan látszik, hogy maga a krónikás sem volt tisztában a helyzettel, ő is csak másodkézből hallott a hringről, ezért szavahihetősége is csekély. Végezetül az eddigiek ismeretében próbáljuk meg rekonstruálni a 795. évi frank támadást. Mindjárt az elején leszögezhetjük, hogy Erich hátulról támadott. Láttuk, hogy a 901. évi Nagy Károly vezette hadjáratban is alkalmazták ezt a taktikát. Igaz, akkor még nem nagy sikerrel, aminek talán az volt az oka, hogy nem jól választották meg a támadás helyét. Erich most, okulva az eredménytelen hadjáratból, alaposan kifürkészte a terepet, és kémeitől vagy esetleg az avar menekültektől megtudta, hogy valahol a Duna—Tisza közének déli részén, a kagáni székhelyen őrizetlenek az avar fejedelmi kincsek. Mert máskülönben hogy tudnánk megmagyarázni, hogy egy kis őgróf maroknyi csapatával bemenészkedik a félelmetes avarok országába, ahonnan alig pár évvel ezelőtt Nagy Károlynak is csúfosan kellett visszavonulnia. Elfogadva a frank krónikában leírt hadjárat menetét, feltéte-

lezhathatjuk, hogy a wojnimir által megnyitott határon túljutó frankok nem hatoltak be a birodalom szívébe, hanem a határt követve (bizonyára a déli gyepeün keresztül) jutottak el a Dunáig. Itt pedig Erichnek már csak két kisebb akadályt kellett leküzdenie, a hatalmas folyón való átkelést, és a védőrendszer csekély létszámú őrségének ellenállását. Egyik sem számított megoldhatatlan feladatnak, hisz a kis létszámú lovasság könnyen átjuthatott a folyón. Az erődrendszerbe való betörés sem kerülhetett fáradságukba a mindenre elszánt „hódítóknak”. Miután a testvérháborúban erősen megtizedelt avarság nem rendelkezett katonai erővel (legalábbis a Duna—Tisza közén nem), Erich kényére-kedvére fosztogathatott. A kincsekkel megrakott frankok bizonyára a délnyugati kapun (Bogojevónál) vonultak ki az avar területről, és mint ahogy a források leírják, a legrövidebb úton Sirmiumba mentek, ahol már teljes biztonságban érezhették magukat.

Bárhogy is történt, ez az esemény megpecsételte az avarok sorsát. Erich sikerén felbuzdulva Nagy Károly még ugyanabban az évben (796) fiát, Pipint küldi az avarok meghódítására. Győzedelmes seregével bevonul a kagáni székhelyre, és ott fogadja az újonnan választott kagán hódolatát, majd földig rombolja a székhelyet, ezzel is bizonyítva a frank győzelmét.¹²⁸ Ettől kezdve a frankoknak már korábban meghódolt tudun Nagy Károly vazallussaként uralja a Dunántúlt, míg a Dunától keletre eső vidék, elsősorban a Tiszántúl a kagán birtokában marad független avar területként. A most már frank felségterületnek számító tuduni országrészben megkezdődik a pogány avarság megtérítése, ami a válogatás nélküli módszerek alkalmazása miatt lázadást robbant ki. A 799-ben a tudun személyes vezetésével kitört felkelést a frankok könyörtelenül vérbe fojtják. Alig pár év múlva újabb sikertelen lázadásra kerül sor (801-ben). Nagy Károly ezért 803-ban Oriens néven önnálló frank tartománnyá szervezi át az új tudun országrészt.¹²⁹ A kegyelemdőfést azonban mégsem a frankok adják az avaroknak. Az ezideig független Tisza vidéki avarság váratlanul félelmetes ellenséggel találja magát szemben. 804-ben a rettenetes Krum kán vezette bolgár seregeknek az avarok nem tudnak ellenállni. A kagán kíséretével együtt a frankokhoz menekül, és megkeresztelkedik. 805-ben megkapja Nagy Károlytól a mintegy tíz évvel azelőtt elvesztett Dunántúlt, azaz Oriens tartományt, amit a tudun uralt. Utódai sorra megkeresztelkednek, és vazallus fejedelmeként szolgálják a frank birodalmat.¹³⁰ Az avar fejedelmek vazalluskodása a 830-as évek elejéig tart, amikor az új király, Nagy Lajos az avar területeket egyházi és világi híveinek adományozza.¹³¹

Az avarság a század közepéig még etnikai csoport, de utána már csak néptöredék. Az utolsó írásos emlék, amely még az élő avarokról szól, a 870-es évekből való. Akkor említi őket utoljára a salzburgi vitairat, a „Conventio Bagoraium et Carantonorium”.¹³²

Az avarok társadalma és kultúrája

Az avarok történelme az írásos emlékek alapján meg-megújuló hadjáratok, háborúk sorozata, melyet csak néha-néha szakít meg egy-egy csendesebb évtized. Sajnos a korabeli krónikások a háborús események megörökítésén kívül nem szenteltek figyelmet e nép kultúrájának, ezért csak a régészeti kutatás eredményeire támaszkodhatunk, csak a leletek alapján rekonstruálhatjuk az egykor félelmetes nomád birodalom felépítését és kultúráját. A mintegy 250 évig tartó Kárpát-medencei avar hegemoniában élesen elkülöníthető szakaszok vannak.

E szakaszokat három nagy csoportba oszthatjuk, időrendi sorrendben követi egyik a másikat. Az első, a korai avar kor mintegy 70 évet ölel fel, és visszatükrözi a hatalma teljében levő avar állam kultúráját. A bizánci vereséget (626) követő második, egyben átmeneti kor sok kutató szerint nem különíthető el az elsőtől. Az utolsó szakasz, a késő avar kor pedig az újonnan érkezett avarság és a beolvadt korai avarság anyagi kultúráját foglalja magába.

A honfoglaló avarok társadalma jellegzetesen nomád. Egyeduralkodó, korlátlan hatalmú vezetőjük, Baján kagán (a királyok királya, kánok kánja) hódítás és államalapítás korának kitűnő politikusa, akit hívei az Istentől származtattak, és aki minden avar nép atyjának tartotta magát.¹³³ Fiai közül kerültek ki a kagánok, akik valószínűleg a 680-as évekig, vagy talán még tovább is vezették népüket. Hadseregük erejét a cseles taktikát alkalmazó lovasság alkotta. Nagy számban kísérték a leigázott, illetve szövetséges népek segédcsapatai. Az avar lovasok Európában az addig még ismeretlen vaskengyelt használták, amely lehetővé tette, hogy nyergükben felemelkedjenek, hátraforduljanak, és szükség esetén így nyilazzanak ellenfelükre. Nyilaik — egyben fő fegyverük — messzebbre repülnek az ellenfél gyalogsági nyilainál. Addig, amíg a bizánciak meg a germánok csak igen közelről nyilazhattak eredményesen, az avar lovasok 20—25 dekás háromágú nyílhegyeiket kettő, sőt háromszoros távolságra lőhették ki. Rendkívül mozgékony lovasságuk megfélemezése évtizedeken keresztül megoldatlan feladat elé állította ellenfeleiket, akik hiába próbálták szembeállítani a már avar mintára felszerelt lovasságukat, az avarok megannyiszor újabb és újabb fogásokat eszeltek ki, és az esetek nagy részében győztesen kerültek ki az ütközetből.

A Kárpát-medencei korai avarok anyagi kultúrája a forrásokból ismert heterogén összetételű etnikumuk ellenére is meglepő egységre vall.¹³⁴ A 630-ig terjedő kor egyik fő jellemzője az aranybőség, amelyet elsősorban a hatalmas bizánci adók eredményeztek. A sírok bővelkedtek aranyban. Túlnyomó többségük a sírrablók prédája lett. Viseletük legjellegzetesebb darabja a fémveretes öv volt, melyet koronként más-más módon díszítettek, és amely csakúgy, mint a hunoknál is, a hatalom jelének számított. Ezt az övet csak a szabad férfiak viselhették, és a veretek száma, illetve anyaga (bronz, ezüst vagy arany) jelezte viselője társadalmi helyzetét.¹³⁵

Mivel a korai avarság igazi nomád módra állandó mozgásban volt, nem alakulhattak ki nagy létszámú temetők, mint a kései avaroknál. Ezek a viszonylag kis létszámú temetők szinte kivétel nélkül ki vannak fosztva, ami azzal magyarázható, hogy a VII. sz. második felében betelepülő új avarság egyrészt nem tisztelte elődeit, másrészt a bizánci aranyforrás elapadt. A hódító hadjáratok hiányában a kései avarság nem tudott másképp aranyhoz jutni, minthogy felnyitotta az aranyban gazdag korai avarság sírjait. Természetesen a sírablás szokása a korai avarságnál is dívott, és ezzel számoltak is, amikor főembereiket, a temetőn kívül földelték el. Ma már szép számban ismerünk sértetlen avar fejedelmi sírokat, melyek közül minden újabb, sok vitás kérdésre adhat választ. Az érintetlen fejedelmi sírokon kívül (amiket természetesen csak kivételes szerencsével lehet megtalálni) a vándorkereskedők és mesteremberek sírjai is felbecsülhetetlen értékűek. Ezeket az utazó mesterembereket, főleg ötvösöket, ott temették el, ahol a halál érte őket, avar szokás szerint minden szerszámmal együtt, melyek közül különösen a használati tárgyak préseléséhez szükséges formák és a bizánci pénzek számítanak kitűnő kormeghatározó leletnek. Ma még nem tisztázódott, hogy ezek a magányos mesterember-sírok a későbbi korból miért nem maradtak meg többé. Ennek oka az lehet, hogy míg a korai avarság, amely úton útfélen kapcsolatba került szomszédaival, megengedte az idegen kereskedők és mesterek szabad vándorlását, addig a kései avarság teljesen elzárkózott a külvilágtól, így nem is érhetette művészetét idegen hatás. A „jószomszédi” viszony az oka annak is, hogy a korai avarság ékszerein és különböző dísz tárgyain egy időben több stíluselem is fellelhető, pl.: germán, bizánci, sztyepei vagy a pontusi művészet hatása.¹³⁶

Az avar társadalomban rendkívül fontos szerepet játszó díszövek veretei a korai periódusban szinte kivétel nélkül préseléses technikával készültek, sok esetben aranylemezekből. Ugyanígy készültek a lószerszámveretek is, melyeket vagy a lóval együtt, vagy pedig csak jelképesen, ló nélkül temettek el. (Ilyen esetben a lovat bizonyára feláldozták.) A korai avarok jellegzetes fegyverei a keskeny csontborítással végződő reflexíj, a háromágú hatalmas nyílhegy, a hosszú, egyenes P-füles kard és a hosszú, vékony lándzsa. Ritkább esetben fémpikkelyes páncél és fülvédős sisak is előfordul a belső-ázsiai avarok tárgyi emlékei között. A lószerszámhoz tartozik, de mégis inkább fegyverzetnek számít a kerek talpú vaskengyel sajátos négyzetes vagy omega alakú füleivel. A szabad avar asszonyok ékszerei is aranyból készültek. Miután sok bizánci ékszer is érkezett az adókkal együtt, így a bizánci hatás erősen érződik a női díszeken. Nagyban elterjedtek a préselt vagy öntött, súlyos, gömb alakú fülbevalók, valamint a poncolt technikával díszített karperecek és a különböző gyöngysorok. Kétfajta kerámia ismeretes. Közülük az egyik csoportba tartoznak a durva, feltehetőleg áldozati edények, másikba a finoman iszapolt kerámia, amely elsősorban kései ókori, meg germán stílusjegyeket mutat.¹³⁷

Bizánc sikertelen ostroma után a katonai kudarc és az országhatáron belüli zavargások, valamint Hérakleiosz császár perzsa győzelmei következtében a bizánci-avar viszony egycsapásra megváltozik. Az avar hatalom kétségtelen meggyengülése azt eredményezi, hogy Bizánc egyszerűs mindenkorra megszünteti az adófizetést. Az aranybeáramlás váratlan megszűnése természetesen azonnal megmutatkozik az avar leletanyagban. Ezt a kb. 670—680-ig tartó szakaszt nevezhetjük átmeneti korszaknak. A temetők megnagyobbodnak, de a sírok sokkal szegényebbek lesznek. Lászcakán elvész a germán és bizánci hatás, az arany helyét pedig az ezüst és a bronz váltja fel. Az ékszerkészítés módja egyelőre nem változik, tehát a préselt technikát folytatják továbbra is, de most nagy számban jelennek meg az aranyozott ékszerek, megtartva a korai formákat. Divatba jön az üveggyöngy, és a csontművességben is tökéletesebb, gazdagabb formák alakulnak ki.¹³⁸

A VIII. sz. 80-as éveiben érkező új betelepülők, vagy legalábbis azok egy része merőben más etnikai csoporthoz tartoztak, mint a korai avarok, amit egyrészt az antropológiai vizsgálatok eredményei (ugrásszerűen megnő a mongoloid egyedek száma), másrészt pedig a „divatváltozás” bizonyít. Ebben az időben kiszélesedik az avar szállásterület a Kárpát-medencében, ami viszont azt bizonyítja, hogy az újonnan jöttek egy ideig tiszteletben tartották a korai avarság „ősi” területeit, de ez nem akadályozta meg őket abban, hogy módszeresen kifosszák nagy múltú elődeik temetőit. Mindenesetre a beköltözők magukkal hozták a keleti sztyeppék divatját, amit a férfiak viseletében a fémszorítókkal díszített kettős varkocs és a mellékszíjak nélküli fegyveröv, az asszonyok viseletében új fülbevalótípusok, nyakpercek az ún. „dinyemag” gyöngyökkel, és a nyakon, illetve a vállon kerek boglárokkal összezárt ruhaviselet mutatja. A ékszer és ruhakészítés technikája is megváltozik. A lószerszámot díszítő préselt vereteket kivéve vékony lemezből kovácsolt tárgyakat készítenek. Az átmeneti korszaknak ezt a részét (kb. 680—720-ig) a „lemez avarság korának” is szokták nevezni. A fegyverek között elterjed a széles végű, hatalmas íj, a hajlott pengéjű szablya, és hosszú tőr, valamint a nehéz lándzsa és harci bárd. A lószerszámok is megváltoznak. A kengyel talpa ellaposodik (ami valószínűleg egy új típusú csizmaviselet eredménye), megjelenik az oldalpálcás zabla, meg az egyszerű szíjzat.¹³⁹ A kerámiában a régi, durva edények mellett újdonságnak számítanak a Duna menti tálak és a finoman iszapolt csücskös bögrék.¹⁴⁰ Végezetül a sírok tájolása is megváltozik, és a korai avarság Ny—K irányú sírjaival szemben az átmeneti időszak avarjai inkább az ÉNy—DK, de még inkább az É—D irányt kedvelik.

A VIII. sz. elejétől további stílusváltozás történik. Ettől az időtől kezdődik a kései avar kor, melynek fő jellemzője a fémtárgyak készítésénél az eddig még nem alkalmazott öntött technika. A beáramló közép- és belső-ázsiai népesség határozott mongoloid vonásokat mutat. Temetőik kiterjedése megnövekszik, ami bizonyára az egy helyen való

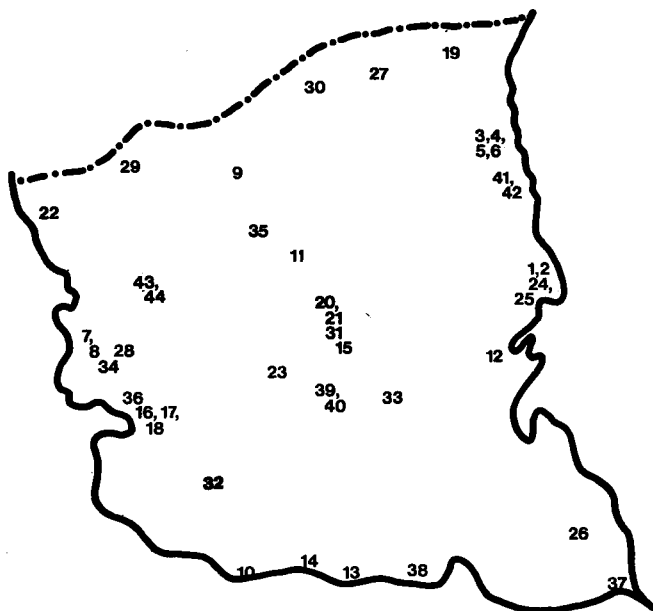
megtelepülés eredménye lehet, ugyanakkor a lovastemetkezés is mindennaposá válik. Az övgarnitúrák és egyéb ékszerek bronzból, ritkább esetben ezüsből készülnek, és áttört mintájú mesés állatfigura, a griffmadár, vagy pedig növényi minták (szőlőinda) díszítik őket. Ezek a típusok végigkísérik a kései avarságot egész kihalása pillanatáig, ezért a tudomány „griffes-indás” csoportnak nevezte el a kései avar történelem népességét. A női viseletre jellemző az előbbi korban is divatozó „dinyemag” gyöngyszem, valamint a csont tűtartó, a bikonikus orsógomb. Elmaradhatatlan kellékké válik a rövid női kés. A férfiak fegyverzetében feltűnik a széles pengéjű lovassági kard, de az új továbbra is elsőszámú fegyver marad.¹⁴¹

A VIII. sz. második felétől a tárgyakat díszítő stíluselemek megváltoznak. Az eddigi griffes állatábrázolás (kozmosz harc) egyszerre eltűnik, és átadják helyüket a szőlőindás, illetve később antik motívumoknak. A készítés technikája és a tárgyak anyaga a régi marad, továbbra is bronzból vagy néha ólomból öntik a tárgyakat, de az áttört formák is kedvelté válnak. Sok esetben a tárgyakat bevonják arannyal és poncolással díszítik a hátteret. Ebből az időből kétféle temetőt ismerünk, közülük az egyikben mongoloid népesség temetkezik, sok esetben lóval együtt, a másik típusban nincs lovastemetkezés. Mindkét esetben jellemző a csoportos temetkezés. A kerámia megújul. Sárga kerámiát készítenek. Helyi előzményei nincsenek. Formáját és technikáját tekintve középszerű eredetű.

A késői avar kor utolsó évtizedeiben csak még jobban elterjednek az indás és palmettás motívumok, és a díszítés kizárólag növényi motívumú. Az igen nagyméretű temetőkben nincs többé lovastemetkezés, ezzel szemben páratlanul szép övgarnitúrák gazdagítják a többnyire érintetlen sírokat.

Ezekkel a temetőkkel lezáródik az avar történelmi kor mintegy három évszázada. Régészeti nyomai még további 50 éven keresztül, tehát a IX. sz. közepéig világosan követhetők. Ettől kezdve az avar etnikum fokozatosan beolvad a peremvidéket benépesítő szlávokba és a valamivel később érkező honfoglaló magyarságba. Művészete, kultúrája azonban nem vész el nyomtalanul, tovább él az említett népek kultúrájában.

A szakirodalomban ismertetett avar lelőhelyek Bácskában

1. Ada. Komlós-féle téglagyár	23. Kula. Telecska téglagyár
2. Ada. Egykor Zapletán, ma „Petőfi”
téglagyár	24. Mohol. Pionir téglagyár
3. Adorján (Nadrjljan). Sárgaárok	25. Mohol. Ism. lelőhely
4. Adorján. Nem messze a Sárgaároktól	26. Moszor (Mošorin). Régi Tisza-part
5. Adorján. Ismeretlen lelőhely	27. Nosza (Subotica), Pörös
6. Adorján. Kávai L. földje	28. Prigrevica. Római sáncok
7. Apatin. Szikes	29. Regőce (Ridica). Berényi föl.
8. Apatin. Duna utca	30. Szabadka (Subotica). Macskovacs téglagyár
9. Bajmok. Ism. lelőhely	31. Szeghely (Lovćenac). Ism. lelőhely
10. Bácska Palánka, Sropp-féle téglagyár	32. Szelencse. Ism. lelőhely
11. Topolya. Bánkert — Vágóhid	33. Szenttamás (Srbobran) Budućnost téglagyár
12. Becse (Bečej). Borjas	34. Szilágyi (Svilojevo). Ism. lelőhely
13. Begecs. Ism. lelőhely	35. Szokolac. A topolyai úton
14. Cséb (Čelarevo). Téglagyár	36. Szonta. Ism. lelőhely
15. Feketics. Téglagyár	37. Titel. Ism. lelőhely
16. Gombos (Bogojevo). Római sáncok	38. Újvidék (Novi Sad). Rivnica
17. Gombos. Egykori Náray birtok	39. Verbász. Rolet téglagyár
18. Gombos. A vasútvonal mentén	40. Verbász. Ism. lelőhely
19. Horgos. Ördöglyuk	41. Zenta (Senta). Nagyhegy
20. Kishegyes (Mali Idoš). Kulai út	42. Zenta. Mákos
21. Kishegyes. Kálvária	43. Zombor (Sombor). Kukula-féle téglagyár
22. Kolut. Ism. lelőhely	44. Zombor. Repülőtér

JEGYZETEK

A jegyzetben előforduló rövidítések

Periodizacija	— Dimitrijević Danica, Periodizacija ranog srednjeg veka u jugoslovenskom Podunavlju — Materijali IV, Herceg Novi, 1966
Zenta	— Szekeres László: Zenta és környéke története a régészeti leletek fényében — Građa za Monografiju Sente (Zentai Monográfia), Zenta, 1971
A. A. H.	— Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungarica, Budapest
A. É.	— Arheológiai értesítő, Budapest
M. R. R.	— A magyar régészet regénye, Budapest, 1968
doct. diss.	— Bóna István: Magyarország régészete és története a római uralom végétől a honfoglalásig, Budapest — (MTA kéziratár)
Attila	— Németh Gyula szerkesztésében Attila és hunjai. Budapest, 1942
Középkor	— Bóna István: A középkor hajnala. Budapest, 1974
Sammlung	— Szádeczky Kardoss Samu: Ein Versuch zur Sammlung und chronologischen Anordnung der griechischen Quellen der Avvarengeschichte nebst einer Ausvval von anderssprachlichen Quellen, Opuscula Bysantina I, Szeged, 1972
A. T.	— Szádeczky Kardoss Samu: Hitvalló Theophanes az avarokról — Antik Tanulmányok. Budapest, 1970
Geschichte	— Kollautz Arnulf und Miyakavva Hisayuki, Geschichte und Kultur eines völkervwanderungszeitlichen Nomadenvolkes I, Klagenfurt, 1970

- 1 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 229. old.
- 2 — Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon. Budapest, 1942, 34.
- 3 — Tacitus: Annales... XII. (Szekeres L. nyomán)
- 4 — Alföldi A.: Budapest története I—II. Budapest, 1942, 181.
- 5 — Alföldi A.: ibidem, 487.
- 6 — Mócsa A.: ibidem, 105.
- 7 — Szekeres L.: Zenta, 56.
- 8 — Szekeres L.: Zenta, 57.
- 9 — Szekeres L.: Zenta, 58.

- 10 — Párducz M.: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 1956, 15.
- 11 — Limes u Jugoslaviji I, Beograd, 1961, 8.
- 12 — Mócsi A.: A. A. H. IV. (1954), 125.
- 13 — Párducz M.: A. Á. (1942), 326.
- 14 — Szekeres L.: Zenta, 61.
- 15 — Szekeres L.: Zenta, 61.
- 16 — Mócsy A.: M. R. R., 63.
- 17 — Világtörténet II., Budapest 1962, 671.
- 18 — Dimitrijević D.: Sarmati i

- rimljani, (kézirat a Sajkás vidékének monográfiájához) 10.
- 19 — Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon III. Budapest, 1950. 117.
- 20 — Párducz M.: Actes du VIIIe Congress UISPP, Beograd, 1971, 270.
- 21 — Dimitrijević D.: Sarmati i rimljani (Kézirat), 30.
- 22 — Szekeres L.: Zenta, 71.
- 23 — Danica D.: Sarmati i rimljani (Kézirat), 34.
- 24 — Szekeres L.: Zenta, 70.
- 25 — Seoba Naroda — Arheološki nalazi u jugoslovenskom Podunavlju, Zemun, 1962, 5.
- 27 — Kőhegyi M.—Marcsik A.: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1971/72, Szeged, 1972, 127.
- 27 — Kőhegyi M.—Marcsik A.: ibidem, 127.
- 28 — Váradi L.: Das letzte Jahrhundert Pannoniens, Budapest, 1969, 340.
- 29 — Kőhegyi M. - Marcsik A.: A Móra F. Múzeum Évkönyve, Szeged, 1972, 127.
- 30 — Szekeres L.: Zenta, 68.
- 31 — Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon, Budapest, 1950.
- 32 — Szekeres L.: Zenta, 69—70.
- 33 — László Gy.: Vértesszőlőstől Pusztaszerig, Budapest 1974, 156.
- 34 — Czeglédy K.: Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig, Budapest, 1969, 140.
- 35 — Attila: 67.
- 36 — Világtörténet II.; Budapest, 1962, 804.
- 37 — Bóna I.: M. M. M., 103.
- 38 — Bóna I.: doc. diss., 191.
- 39 — Attila, 89.
- 40 — Attila, 88.
- 41 — Bóna I.: doc. diss., 194.
- 42 — Attila, 87.
- 43 — Bóna I.: doc. diss., 195.
- 44 — Attila, 90.
- 45 — Bóna I.: doc. diss., 196.
- 46 — Attila, 91.
- 47 — Attila, 132.
- 48 — Attila, 133.
- 49 — Attila, 134.
- 50 — Bóna I.: doct. diss., 203.
- 51 — Bóna I.: doct. diss., 204.
- 52 — Attila, 103.
- 53 — Ferenczi E.: A magyar föld népeinek története a Honfoglalásig, Budapest, 1958, 97.
- 54 — Bóna I.: A. R. R., 114.
- 55 — Harmatta J.: A. A. H. II., 279.
- 56 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 230.
- 57 — Bóna I.: M. R. R., 120.
- 58 — Bóna I.: M. R. R., 122.
- 59 — Bóna I.: M. R. R., 122.
- 60 — Attila, 66.
- 61 — Bóna I.: M. R. R., 102.
- 62 — Bóna I.: M. R. R., 124.
- 63 — Bóna I.: M. R. R., 124.
- 64 — Bóna I.: Középkor, 13.
- 65 — Bóna I.: M. R. R., 102.
- 66 — Bóna I.: Középkor, 14.
- 67 — Bóna I.: M. R. R., 102.
- 68 — Bóna I.: Középkor, 15.
- 69 — Bóna I.: M. R. R., 103.
- 70 — Bóna I.: Középkor, 17.
- 71 — Bóna I.: Középkor, 82.
- 72 — Bóna I.: Középkor, 84.
- 73 — László Gy.: A népvándorlaskor művészete Magyarországon, Budapest, 1972, 21.
- 74 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 131.
- 75 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 132.
- 76 — Szádeczky K. S.: A. T. 127.
- 77 — Theophylactus Simocata, Historiae és Menander Protector, Fragmenta in Excerptis de legationibus servata.

- 78 — Bóna I.: doct. diss., 267.
79 — Czeglédy K.: Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig, Budapest, 1969, 137.
80 — Attila, 281.
81 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 63.
82 — Szádeczky K. S.: A. T., 128.
83 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 65—66.
84 — Kovrig I.: A. É. (1956), 30—41.
85 — Bóna I.: doct. diss., 285.
86 — Bóna I.: doct. diss., 289.
87 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 67.
88 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 68—69.
89 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 70.
90 — Kollautz A.: Geschichte, 241.
91 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 71—72.
92 — Szádeczky K. S.: A. T., 129.
93 — Szádeczky K. S.: A. T., 130.
94 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 80.
95 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 76.
96 — Kollautz A.: Geschichte, 249.
97 — Szádeczky K. S.: A. T., 133.
98 — Kollautz A.: Geschichte, 250.
99 — Szádeczky K. S.: A. T., 137.
100 — Szádeczky K. S.: A. T., 139.
101 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 82.
102 — Szádeczky K. S.: A. T., 141—142.
103 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 85.
104 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 86.
105 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 88—89.
106 — Szádeczky K. S.: A. T., 145.
107 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 91—93.
108 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 93.
109 — Szádeczky K. S.: A. T., 145.
110 — László Gy.: Vértesszőlőstől Pusztaszéreg, Budapest, 1974, 193.
111 — László Gy.: A népvándorlások művészete Magyarországon, Budapest, 1972, 41.
112 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 95—96.
113 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 96—97.
114 — Bóna I.: doct. diss., 296.
115 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 101.
116 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 103.
117 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 104.
118 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 105—106.
119 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 107.
120 — Bóna I.: doct. diss., 322.
121 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 107.
122 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 108.
123 — Bóna I.: doct. diss., 323.
124 — Bóna I.: M. R. R., 154.
125 — Kollautz A.: Geschichte, 13.
126 — Soproni S.: A. É. (1969) I., 43—50.
127 — Kollautz A.: Geschichte, 15—16.
128 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 109.
129 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 111—112.
130 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 113.
131 — Szádeczky K. S.: Sammlung, 119.
132 — Erdélyi I.: Die Kunst der Avvaren, Budapest, 1963, 22.
133 — Bóna I.: doct. diss., 283.
134 — Bóna I.: doct. diss., 287.

- 135 — Erdélyi I.: Der Kunst der Avvaren, 26.
- 136 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 232.
- 137 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 232.
- 138 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 233.
- 139 — Bóna I.: doct. diss., 194.
- 140 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 234.
- 141 — Dimitrijević D.: Periodizacija, 234.
- 142 — Bóna I.: doct. diss. 299.

Rezime

Teritorija današnje Bačke već od praistorijskih vremena predstavlja veoma pogodno mesto za naseljavanje raznih grupacija. Tako je to bilo i za vreme „Seobe naroda” kada su neka plemena i neki narodi na svom putu sa Istoka prema Zapadu jedno izvesno vreme boravili na ovom području. Istoričari Zapadne Evrope za početak „Seobe naroda” smatraju provalu Huna (367), ali s obzirom na postojeće specifično stanje u Karpatskom basenu moramo napomenuti da jedan narod po imenu Sarmati već pre dolaska Huna doselio na ove krajeve, i sačinjavao prvog predstavnika ovog perioda. Ovoga puta govorili smo o izumrlim narodima „Seobe naroda” počev od pomenutih Sarmata završivši sa Avarima.

Sarmati su bili poreklom iz današnjeg Irana i prvi pravi nomadski narod, koji je najverovatnije tražeći životnog prostora dospao u Karpatski basen. Poznato nam je ime prvog sarmatskog plemena koji je doselio na međurečje Dunave i Tise u vreme rimskog cara Tiberija. To su bili Jazigi (Jaziges Sarmatae). U kasnijim vremenima poznate su dalje prodore raznih sarmatskih plemena, za koje međutim ne znamo sigurno kako su ih zvali, i u kakvim odnosima su bili sa Jazigima. U početku Jazigi su u više maha ratovali protiv rimljana kao saveznici Dačana. Ali ni posle pada dačanske države nisu prestali ovi napadi, pa zato Rimljani su bili prinuđeni da u više maha vode „umirujuće” pohode protiv Sarmata. Rimski izvori govore o Jazigima kao o veoma ratobornom narodu koji su odlični borci ali istovremeno i dosta krvožderni, što baš ne moramo smatrati istinom pre svega zbog toga, jer rimske vojskovođe nisu postigle velike vojne uspehe protiv ovih neprijatnih konjanika. Posle evakuisanja provincije Dačije od strane rimljana (270) Jazigi su dobili veoma opasne susede u germanskim Gotima i Gepidima, koji su na Severoistoku vremenom sve veće i veće teritorije oduzimali od sarmatske države. Međuvremeno izbio je veliki bratoubilački rat među Sarmata (oko 350 g.) koji su svoju nezavisnost izgubili prilikom prodora Huna. Međutim, ovaj događaj nije predstavljao tragičan udarac za Sarmate, naprotiv posle povlačenja Huna iz Karpatskog basena, oni su uspeli da ponovo stvore nezavisnu sarmatsku državu sa sedištem u Singidunumu (Beograd). Uzrok pada ove kasnosarmatske države bio je istočno gotski napad pod vođstvom Teodorika (kasnije) Velikog (oko 470 g.) Posle ovog poraza Sarmati nikad više neće igrati ulogu u istoriji Karpatskog basena. Ipak na osnovu arheološkog materijala možemo pretpostaviti da manje grupe Sarmata su doživele čak i doseljivanje avara. O sarmatskom društvu i o kulturi ovog naroda dosta malo znamo, ali je ovo uobičajeno

i u slučaju drugih nomadskih naroda, sa jedne strane zbog toga, jer ovi narodi nemaju sopstvene pisane izvore dok sa druge strane vizantijski a kasnije i zapadni izvori govore samo o ratovima i niukom slučaju i o navikama i društvu ovih naroda. Sakupljanje sarmatskog arheološkog materijala predstavlja jedan ozbiljan i težak zadatak, jer više od 90% sarmatskih grobova je opljačkan, tojest potpuno rasturen. I pored ove teškoće, nauka je uspela da odvoji više sarmatskih perioda. I to je ustanovljeno da su Sarmati u velikim masama nastanjivali teritoriju današnje Bačke, o čemu govore tragovi njihovih naselja, koji su nam poznati u velikom broju.

Huni su prodrli u Evropu kao oluja u drugom delu IV veka. Poreklom bila su to Unutar azijska plemena koja su se odvojila od nekadašnjeg plemenskog saveza Hiung nu-a. Njihova prva pojava i pobeda nad istočnim Gotima (376) izazvala je kretanje čitav niz naroda u Evropi, i ujedno predstavljala je početak pada Zapadne rimske imperije. Sve do početka V veka Huni su nomadizirali na stepama severno od Crnog mora, i samo oko 420. godine krenu dalje prema Zapadu. Tada su doselili u Karpatski basen i odatle su vodili svoje strašne napade protiv Istočnog carstva a kasnije pod vođstvom Atila i protiv Zapadnog sveta. Neočekivana smrt „Velikog kralja” 453. g. istovremeno značila i kraj njegove velike nomadske imperije. Njegovi sinovi su pokušali da održe ogromnu državu Atila, ali su izgubili bitku od pobunjenih vazalskih naroda, posle čega sredinom 450-ih godina povukavši se na teritorije severno od Crnog mora ostavljaju ovo područje. Prisustvovanje Huna na ovim krajevima nije ostavilo posebnu hunsku kulturu, pre svega zbog toga, jer sami Huni su predstavljali samo jedan tanak vladajući sloj u svojoj veoma komplikovanoj državi. Sem nekoliko veoma tipičnog predmeta huskog kulturnog dobra, ne možemo posebno izdvojiti njihovu ostavštvinu od arheološkog materijala koja je vezana za svojih vazalskih naroda (Sarmata i Germana). Baš zato ih sve skupa nazivamo kao materijal „huskog vremena”.

Od germanskih plemena za nas su interesantna tri, koja su manje više vremena provela na teritoriji današnje Bačke. Sva tri naroda su poreklom iz istočne grane Germana, koja su već pre Huna dospela do Karpata, ali samo zajedno sa njima su doselili u Karpatski basen.

Skiri nikad nisu igrali vodeću ulogu u istoriji ovog područja. Bili su naseljeni duž Dunava na zapadnom delu Bačke. Materijalno dobro ovog malog naroda predstavlja tipične primerke germanskog stila, i zato nije tako istaknuto. Međutim, neki njihovi vojnici-političari su postigli zapažene rezultate u svoje vreme, tako napr. najpoznatiji od njih Odoaker bio je čak prvi zvaničan „varvarski car” Zapadne rimske imperije.

Nakon povlačenja Huna, na teritorije južne Bačke došli su istočni Goti, koji su dotad živeli na stepama severno od Crnog mora. Zbog svojeg veoma agresivnog ponašanja, stalno su ratovali sa susedima. Ovo stalno pustošenje je na kraju izazvalo i to da su i oni sami bili prinuđeni da napuste ove teritorije. Posle relativnog kratkog boravka za njima su ostale male nekropole sa 5—6 grobova ili mnogo puta samo sa 2—3 groba. Karakteristika istočno gotskog materijala je široko prisustvovanje pontskih stilskih elemenata na ukrasima.

Gepidi su bili rođaci sa istočnim Gotima, ali to nije značilo da vremenom na vreme oni ne ratuju jedan protiv drugog. Mirni Gepidi su zavladaali prvo na Potisju i na području istočno od Tise, pa posle smrti Atila i u Bačkoj, a malo kasnije i u Sremu. Skoro jedno stoleće su vladali na ovim krajevima u

velikom miru. Uzrok pada njihove države bio je zauzimanje Sirmiuma (Sremska Mitrovica), koji je predstavljao veoma značajno stratezijsko mesto. Susjedni Langobardi i njihovi saveznici Avari 568. g. zadali su smrtonosan udarac gepidskoj državi. Za veoma kratko vreme Avari su naselili gepidske teritorije i zagospodarili nad jednim delom Gepida, dok ostali su zajedno sa Langobardima iselili iz Karpatskog basena. Arheološki materijal Gepida tipološki se ne razlikuje mnogo od uobičajenog germanskog materijala, s tim da je u mnogome siromašniji, što je prouzrokovalo potpuna izolacija od suseda.

Avarski konjanici koji su se pojavili sredinom VI veka na granici Visanta, bili su kao i Huni azijskog porekla. Predstavljali su konglomerat plemena, koja su bežeći dospela na teritoriju delte Dunava. Vizantijski car Justinijan primio ih je u svoju službu, ali nije im dopustio naseljavanje teritorije unutar vizantijske granice. Zato su Avari nekoliko puta obišli Karpatski basen i dobro proučili svoju buduću domovinu. Kad su ih Langobardi pozvali protiv Gepida oni su se rado prihvatili ovaj rat i već 568. godine cela avarska populacija zauzela mesto u Karpatskom basenu. Na čelu sa kaganom Bajanem postali su veoma opasan neprijatelj Visanta, a kasnije i Zapada. Avarski-Vizantijski ratovi su trajali decenijama i samo posle neuspele opsade Carigrada 626. g. dolazi do velikog slabljenja avarske moći a istovremeno i smirenje Avara. U ovo vreme avarska država se ograničila samo na teritoriju Karpatskog basena, prestali su veliki prodori u susedne zemlje a istovremeno to znači da pismeni izvori sve manje spominjaju svoje nekadašnje strašne neprijatelje.

Okolo 670-ih godina dolazi do doseljavanja novih etničkih grupacija, isto sa Istoka, o kojima ne znamo mnogo sem toga da su bile izbeglice iz tkz. kazarske države. Prvi politički potez ovih novih Avara bio je proširenje zapadne granice do reke Ens, ali posle toga skoro jedno stoleće nema podataka o njima. Samo za vreme Karla Velikog čujemo ponovo o Avarima, kada dolazi do graničnih incidenata između njih i Franaka. Napadom franačke snage 901 g. počinje rat između Franaka i Avara. U početku Avari uspešno se brane protiv moćnog neprijatelja, ali posle velike unutrašnje krize, tojest bratoubilačkog rata sredinom 790-ih godina, Avari nisu više u stanju da izdrže pritisak Franaka. U prvoj deceniji IX v. nezavisna avarska država nestaje. Naravno Avari kao etnička grupacija nisu odmah iščezle, ali već sredinom IX v. počinje lagano izumiranje avarskog naroda koja se završava dolaskom mađarskih plemena u ove krajeve.

Kao i njihova istorija, tako i materijalna kultura se deli na više perioda. Za tzv. ranu fazu avarske dominacije karakteristično je prisustvo zlata, što je uzrokovao neprestan priliv ogromnog plena i poreza od Vizantije. Centar avarske države nalazila se na međurečje Dunava i Tise. I pored dosta mešane etničke situacije (o kojima izvori mnogo govore) avarsko materijalno dobro predstavlja jednu dosta kompletnu celinu. Naravno ovo ne isključuje prisustvovanje nekih stranih stilskih elemenata, kao što je to germanski, vizantski, stepski i potski element.

Sredinom VII v. javljaju se novi elementi u arheološkom materijalu. To istovremeno svedoči da se doseljavanjem novih etničkih grupacija dospele i nove stilske forme. O ovom tzv. prelaznom periodu malo nam je poznato, a ima i takvih mišljenja da se ove promene predstavljaju autohtono menjanje mode.

U trećem periodu u vremenu tzv. kasne faze avarske dominacije, već mo-

ramo računati i sa izvesnim stranim elementima. Avari se „Grifonima i floralnim ornamentima” pošto nisu bili u stanju da ratovima obezbede zlato i druge dragulje, jednostavno su otvorili — opljačkali grobove svojih predaka i tako upropastili njihove ostavštine. Naravno to blago nije zadovoljilo svakodnevne potrebe jednog celog naroda i zato kasni avari svoje predmete prave prvenstveno od bronce i u redim slučajevima i od srebra.

Zusammenfassung

Schon in der vorgeschichtlicher Zeit war das Gebiet der heutiger Batschka eine günstige Siedlungsort für verschiedene Völker. So war das während der Völkerwanderungszeit wann auf der „Weg der Völker” von Osten nach Westen ziehende Nomaden in die Batschka eingesiedelt sind. Die Westeuropische Historiker betrachten die Hunnen als erstes völkerwanderungszeitliches Volk, aber berücksichtigt die Umsiedlungen in dem Karpatenbecken wir müssen feststellen, dass die Sarmaten die vor Hunnen mehrere Jahren schon da waren, sind auch ein Volk der Völkerwanderungszeit. Deswegen unsere Satz wird nur von der ausgestorbenen völkerwanderungszeitlicher Völker geredet, das heisst vom Anfang über die Sarmaten, einschliesslich mit Awaren.

Die Sarmaten waren ursprünglich eine Iranische Nomadenvolk, die wahrscheinlich Überlebensuchend nach Karpatenbecken gekommen sind. Die Einsiedlung ist im ersten Jahrhundert angefangen, während regierung Kaiser Tiberius und während später Jahrhunderten auch weitere Einsiedlungen waren bekannt. In erster Zeit in der Geschichte des Karpatenbeckens wahrscheinlich waren die Verbündeten von Daken, mit den die mehrere Feldzüge gegen Römische Provinzen geführt haben. Diese Feldzüge haben spätere Jahrhunderten auch nicht aufgehört. Deswegen die Römer mehrmals Feldzüge geführt haben der linken Seite der Donau wo die Sarmaten gelebt haben. Die Römer haben die Meinung gehabt dass die Sarmaten sehr tapferer aber grausamer Krieger waren, aber die Erklärung darauf ist, dass die Römer nicht mit viel Erfolg gegen den Pfeind auf Pferden gekämpft haben. Im Jahr 270, die Sarmaten von Nord-osten aus der Römische Teil der Provinz Dacia haben ein fürterlicher Nachbar bekommen. Die germanische Goten und Gepiden haben immer grössere Flächenräume von Sarmaten geraubt. In der Zwischenzeit ein grosser Bruderkrieg entkräftete ihnen. (Um 350) Ihre Selbstständigkeit haben die Sarmaten während der Einbruch der Hunnen verloren, aber sie haben das überlebt, und nach der Ausziehung von Söhnen Attila aus dem Karpatenbecken haben einen neuen Staat begründet mit Zentrum von Singidunum (heutigen Beograd). Ihr Verderben war Theodorich der grosse und seine Goten im Jahr 470. Seit dieser Zeit haben die Sarmaten keine Rolle in der Geschichte des Karpatenbeckens gespielt. Aber davon abgesehen sehr wahrscheinlich ist, dass ihre kleinere isolierte Gruppen noch die Einziehung der Awaren erlebt haben. Über ihre Gesellschaft und Kultur wissen wir sehr wenig. Diese Feststellung ist auch auf die andere Völker der Völkerwanderungszeit, deswegen als keine schriftliche Denkmäler an uns geblieben sind und die Byzantische und später die Germanische Historiker schreiben nur über die Kriegen. So die Forscher sind auf die Resultaten archaologischen Vorschungen hingewiesen. Die Einsammlung der

Sarmatischen Materials ist kein Lieblingsarbeit der Archaeologen, denn die Sarmatische Graeber sind 90 procentlich ausgeraubt. Trotzdem sind bis Heute verschiedene Perioden auf der Sarmatischen Fundmaterial Feststellbar. Das ist auch schon sicher dass die Sarmaten durch mehrere Jahrhunderten in grossen Mengen die Batschka besiedelt haben. Wegen ihren sehr unruhige Nomadenlebensmethode haben wir sehr viele Spuren der sarmatischen Siedlungen, aber zurückbleibende Spuren einer grosser Stadt oder Siedlung sind bis Heute nicht gefunden.

Die Hunnen sind als Gewittr in Europa in der zweite haelfte des 4. Jahrhunderts eingebrochen. Sie waren die Nachfolger des Stammes Hiung nu aus innenasien und in Europa sind 376, zum erste Mal erschieint östlich von Karpaten. Sehr schnell besiegen die Goten, welcher auf der Steppen östlich vom Schwarzes Meeres gewohnt haben. Einzelne Gruppen von Goten die von Hunnen in der Flucht waren, haben Wanderung andere Völker verurgesagt. Diese Ereigniss bedeutete Anfang der Fall des Weströmisches Reiches. Bis Anfang des 5. Jahrhunderts die Hunnen sind um das Gebiet des Schwarzes Meeres geblieben und erst nach 420 sind nach Karpatenbecken gezogen. In der früher Zeit waren ziemlich ruhing und erst 40. Jahren unter der Führung von Bléda und Attila sind fürchterliche Gegner des römischen Reiches geworden. Erst haben die blühende Staedten zerstört, und spaeter in 50. Jahren Attila möchtete West Europa auch beherrschen. Wahrscheinlich nur sein plötzlicher Tod behinderte ihm in der Ausführung seiner Plaene. Sein Tod im Jahre 435 bedeutete auch der Fall des Hunnischen Reiches. Seine Söhne probierten sein Macht übernehmen aber waren besiegt von ehemaligen wasallischen Völker. Danach sind die Hunnen aus dem Karpatenbecken zum östliche Küsten des Schwarzes Meeres zurückgezogen. (Mitte 450. Jahren). Ihre kurze Aufenthalt in dem Karoatenbecken war nicht genug dafür, eine selbstaendige Kultur zu begründe, aber dazu kommt noch dass zahlenmaessig waren nur eine führende Teil ihren komplizierten Gesellschaftes. Ausgenommen wenige ganz typische Faellen es ist nicht möglich ein Unterschied zwischen hunnische und germanische Fundmaterial zu finden. Deswegen nennt die, die Wissenschaft gemeinsam „Hunnzeitliche“ Kulturnachlass.

Die germanische Staemme sind viel früher als die Hunnen um des Karpatenbeckens erscheinen, aber nur mit Hunnen und nach denen sind eingesiedelt auf das Gebiet der Donau und Theiss. Über drei Staemme die von Germanen stammen wissen wir sicher nur das, dass für eine laengere Zeit Einwohner der Batschka waren.

Der kleine Stamm von Skieren hat keine grössere Rolle in der Geschihte dieses gebietes gespielt. Sie lebten auf der linken Ufer der Donau, und Mitte 5. Jahrhunderts, etwa ein halbes Jahrhundert lang. Ihre materialische Kultur war typisch germanisch, und deswegen zeicht sich nicht aus, desto lieber einige von ihren Feldherren von welchen Odoacher, der der Stürzer den letzten offiziellen weströmischer Kaiser war.

Aus ihrer Heimat den Ostgoten haben die Hunnen verdraengt, zurückkommend aus dem Karpatenbecken. Nachdem haben mit der Einwilligung des oströmischen Reiches Transdanubium besiedelt, auch Srem und die Batschka um der Donau, die freie Gebiete waren. Aber wegen ihre aggressive Natur waren immer im Kampf mit Nachbarvölker, und sehr bald müssten sie das Karpatenbecken verlassen. Ihre Graeber die bezeigen ihren Aufenthalt auf diesem Gebiet

beweisen die breite verbreitung des Schwarzmeeriges Styl, sogenannt „Pon-tisch“.

Ein Bruderstamm von ihnen die Gepiden haben auch in dem Karpatenbecken besiedelt, genauer auf dem Gebiet des Theiss, und be herrsten ein Jahrhundertlang diese Flaechen, sogar im 6. Jahrhundert sind auch nach Srem bezogen. Sie begründen ihrem Land nach dem Tod Attila und als haben keine Störungen gemacht sehr lange haben in innere Ruhe geleben. Ausgenommen kleinere Zusammenstossen meistens mit der verwandten Ostgoten ganz bis Mitte 5. Jahrhunderts niemand ernsthafter gefaerdt die Gepiden. Aber dann auf der Antreibung des Konstantineapelscher Hof die nachbarische Langobarden überfallen die Gepiden. Die ersten Zusammenstossungen haben noch nicht das Schicksaal des beiden Völkers Entscheidet, sogar obwohl die Gangobarden erfolge gehabt haben der neue Gepidenkönig seiner Residenz nach Sirmium umstellt. (Anfang 560. Jahren). Darauf die Langobarden suchen nach neuem Bündner, dem sie befinden in der Awaren. Die Gepiden waren unfaehtig den gemeinsamen Angriff von Langobarden und Awaren abwahren, so im Jahre 567. das Land im doppeltem Beisszangen löst sich auf. Die Flaechen besiedeln bald die neugekommenen Awaren. Ein Teil von Gepiden schlisst sich zur Gruppe die verlassen das Karpatenbecken (568) und der zweite Teil kommt unter Beherrschung von Awaren. Typologisch ihre archaeologische Denkmaler weichen nicht sehr ab von Germanischen aber sind viel aermer, worauf die Erklaerung ist dass die Gepiden haben keine intensiver Handel, sondern haben sich auf eigenem Handwerk gestützt.

Die awarische Reitern wurden den gepidischen Königstum zum Verhaengniss gebracht. Sie staemnten genau wie die Hunnen aus Asien. Als Flüchtlinge sind im Vorraum Kaukasus erscheinen, und etwas spaeter in der Flaechenraum des Schwarzes Meeres und Unterdonau. Kaiser Justinianus hat ihnen in seinem Dienst genommen, aber hat nicht erlaubt auf das Gebiet von Bysant einsiedeln. Waehrend ihrer Aufenthalt neben der Unterdonau haben das Gebiet ausvorsichert, und wann die Langobarden ein Bund gebietet haben gegen Geoiden, haben die Gelegenheit gleich ausgenützt. Die Landnahme von Awaren in dem Karpatenbecken kam schon 568. zur Ende, und haben bald eine riesige Nomadenreich vom Djeper bid Alpen begründet. Danach mit ihrem Khagan Bajan haben eine Reihe von Feldzüge gegen Bysant geführt, spaeter einige auch gegen Westen. Bysant konnte sich am Anfang gegen neue Kampfmethodo nicht mit Erfolg zu kaempfen. Die Awarisch—bysantinische Kriege dauerten sehr lange, wenn 626. das awarisch Heer gegen der Hauptstadt von Bysant sollte nicht mit Niederlage zurückziehen. Der erfolgloser Ansturm von Konstantineapel bedeutete die Ende des awarisches Reiches. Die avarische Macht sollte sich bald zum Karpatenbecken zurückziehen. Die angreifende Feldzüge haben auch aufgehört und die Chroniker schreiben immer weniger über die ehemahligen fürchterlicher Gegner. Im 670. Jahren von Osten kommen neuere awarische Staemme und die westliche Graenze liegt irgendwo neben der Fluss Ens. Leider in der selber Zeit hat sich die avarische Gesellschaft sehr isoliert, dass ein Jahrhundertlang hören wir nichts darüber. Wieder waehrend der regierung von Karl der Grosser hören wir etwas über die Awaren. Die Awaren waren ein Dorn in der Augen von gewoltsam vorgehenden Franken, und haben ein Grund für Kampf gesucht gegen Awaren die dem ganzen Karpatenbecken beisedelt haben. 791. ist der Krieg zwischen Franken und Awaren ausgebrochen, der am An-

fang wenig Erfolg für Franken gebracht hat, aber an der Ende haben die Awaren doch verloren. Sie waren selbst schuldig deswegen als bei Awaren ist ein riesiger Innenkrieg ausgebrochen un so waren zu schwach gegen Franken zu kaempfen. In der erste Dekade des 9. Jahrhundertes kommt der Macht der Awaren zur Ende, aber als etnische Gruppe nur Mitte des Jahrhundertes fangen an mit Aufreiben. Wie ihre Geschichte, so ihre materialische Kultur können wir auf mehrere Perioden verteilen.

Die frühere Epoche widerspiegelt die Vollmacht lebende und mit Gold reiche Awaren. Zentrum des Reiches war zwischen der Donau und der Theiss, und daher sind auf grosse Feldzüge gegangen und dahin sind immer zurückgekommen. Obwohl die Etnicum des Gesellschaftes sehr verschieden war, die Trachten und Braeuche überraschend homogenisch waren. Natürlich es schlisst nicht aus dass wir die Wirkung verschiedene Stylen nicht befühlen können, das heisst Germanische, bysantinische, steppenvölkerische und pontische Style.

Mitte 7. Jahrhundertes befinden wir neue leicht getrennbare Elementen in der Kultur der Awaren. So können wir folgern dass mit Einsiedlung neuen Gruppen ein neues Styl begann sich einzubürgern.

Über die zweite Periode die wir einer Period des Überganges nennen können weiss die Wissenschaft sehr wenig, und einige Vorscher diesen neuen Stylelementen betrachten autothonische Modeveraenderungen.

Die naeschste Periode ist die sogenannte spaetawarische Periode, aber hier müssen wir mit einer ganz andere Etnicum rechnen. Die Awaren mit „Greifen und Rankenornamenten“ als nicht genug stark waren auf einige Beuten Gold und andere Schaetze zu besorgen, haben methodisch die Graeber von Frühawaren ausgeraubt. Natürlich das war nicht genug für ihre Bedürfnisse zu decken, so haben in grossen Mengen die Bronze gebraucht.